Равил Сәйфетдиновның укытучылар һәм мәктәп тормышы турындагы әсәрләре (шигырләр, хикәяләр, нәни хикәятләр)

“Мөгаллим дә, шагыйрь дә булган сәләтле шәхес”
Илдар Юзеев

“Шигырь мәҗнүне” ***(шагыйрь – мулла-укытучы Равил Сәйфетдин)***
Тәлгат Галиуллин

Ишекләр зары
“Мәктәбеннән
Көн дә Гата
Икелеләр
Алып кайта.
Шуның өчен
Ала үчен
Гата бездән:
Гаеп сездә,
Дигән кебек
Ача тибеп, -
Дип ишекләр
Сөйләшәләр,
Бергәләшеп
Киңәшәләр, -
Бу гадәтен
Ташламаса,
Яхшы укый
Башламаса,
Без туктыйбыз
Ачылудан.
Җитәр, туйдык
Ачынудан!”
1961

Балалар
Минем алда кырык ата баласы
Һәрберсенең
Киләә яхшы исем белән аталасы,
Үз эшенә тиешлесен аласы,
Танылысы һәм, әлбәттә, макталасы.

Башта мин берсен дә танымый идем.
Таныттылар.
Эш арттырдылар.
Башта мин арымый идем.
Ә арырга тели идем.

Арыттылар.
Аннан яраттылар.
Яраттырдылар.

Күнегүне эшләмичә килгәне дә,
Дәфтәр өйдә калган дигәне дә,
Үзе иҗат иткән кәгазь очырткычтан
Ләззәтләнеп башы күккә тигәне дә –
Кырыгы да җаны белән, күңеле белән
Тели яхшы исем белән аталырга,
Үз эшенә тиешлесен алырга,
Танылырга һәм, әлбәттә, макталырга.
1965

Диалог

– Гел авылда (үтте гомерең)... Җиттең кырыкка
Мәхрүм калып кырык кызыктан.
Шундый башың була торып та
Үтә гомерең сансыз тыкрыкта.

Безгә тигән алтын елларның
Рәхәтләрен җилгә очырдың.
Юләр син, күрмәгәч бу чорның
Могҗизалар тулы юлларын.

- Мин бер генә юлны сайладым,
Яңа юллар эзләп йөрмәдем.
Бу бердәнбер авылым эчендә
Бар илемне тойды йөрәгем.

Тыкрыктагы агач йортымнан
Үр башында торган мәктәпкә
Алып барган юлда йөргәндә
Коенам мин бәхет-рәхәткә.

Шушы юлда барлык юлларның
Бөтен бизәкләрен табалам.
Ә балалар белән мин бөтен
Ил кырына тарала алам.
1966

Бертуктаусыз җиһан үзгәрүдә

Класс тәрәзәңнән карап торган
Ак каеннар һаман үзгәрә:
Кайчан гына әле яшел иде,
Хәзер күзгә сары төс бәрә.

Бертуктаусыз җиһан үзгәрүдә.
Әнә юлда бара машина.
Шофёр егет карап үтеп китте
Үзе укыган класс каршыннан.

Мин хәтерлим: ул утыра иде
Әнә шунда – арткы партада,
Кул күтәрми сорау бирә иде
Һәм өйрәнгән иде тартырга.

Бертуктаусыз җиһан үзгәрүдә:
Ул партада инде башка бер
Яшькелт күзле малай – мут, хәйләкәр –
Минем өчен тудыра яңа сер.

Күнегүне мин кушканча түгел,
Ул эшләгән тагын үзенчә;
Тагын качып кызык китап укый,
Кисәткән бар инде берничә.

Бертуктаусыз җиһан үзгәрүдә,
Әле яшел, әле сары төс.
Үзем генә үзгәрмәгән кебек,
Миңа мәңге килмәс кебек көз.
1966

Сентябрьнең тәүге иртәсе

Мине котлагандай, тәрәзәдән
Сузды кояш нурлар көлтәсен.
Сәлам сиңа, аяз булып туган
Сентябрьнең тәүге иртәсе.
Күптән инде, сигез яшьтән башлап,
Шушы иртә җитте түгелме –
Дулкынланам бәйрәм көндәгедәй,
Җылы хисләр күмә күңелне.
Бүген дә мин яшел урамнардан
Ашыга-ашыга барам мәктәпкә.
Бакчаларда соңгы гөлләр көлә,
Ак каеннар талган рәхәткә.
Укучы да түгел, студент та...
Укытучы булып атлыймын.
Ал галстук таккан балаларда
Куанычым минем, шатлыгым.
Пионерлар миңа чәчәк бирә,
Чәчәк белән тула кочагым.
Мин бүгеннән зур тормышка керәм,

Артта кала гамьсез яшь чагым.
Пионерлар минем балачакны
Бөтен шарты белән кабатлар.
Гизәр әле галәм киңлекләрен
Алар йөрткән космик кораблар.
Их, аларны тормыш кырларына
Көчле итеп килә илтәсе...
Теләгемне хуплап балкып тора
Сентябрьнең тәүге иртәсе.
1968

Укытучыма

Менә шушы олы бәйрәмеңдә,
Гомереңнең иң зур яшендә
Сиңа булган иң зур хөрмәтне мин
Ничек әйтим шигырь телендә?
Елларга син күп көчеңне бирдең,
Ә үзеңә еллар ни бирде?
Алар сиңа халык йөрәгенең
Мәхәббәтен алып китерде.
Шатлыклары-кайгылары белән
Күпме көннәр үткән йөгереп.
Һәм меңләгән дәфтәр битләренә
Күз нурларың калган түгелеп.
Туган илнең иркен кочагында
Күпме якты, олы юллар бар.
Шул юлларда синнән белем алып,
Сине сагынып йөргән уллар бар.
Менә шушы олы бәйрәмеңдә
Син лаеклы иң зур рәхмәткә.
Бөтен сәләтеңне, акылыңны
Кызганмыйча бирдең мәктәпкә.
1968

*****

Без чәчәкләр сезгә бирмибез,
Чәчәк кебек чөнки үзегез.
Авыр эшегездә гомерләрнең
Чәчәкләрен коймый түзегез.

Безнең мәктәп нигә шундый нурлы?
Сез булганга, дибез, әлбәттә.
Күрәбез бит: бөтен гомерегезне
Багышлыйсыз шушы мәктәпкә.

Кемнәр белер сезнең кадерләрне?
Кемнәр үлчәр сезнең хезмәтне?

Котлы булсын ямьле бәйрәмегез,
Гомерегез булсын хөрмәтле.

Кемнәр белер сезнең кадерләрне?
(Больничныйда чакта беленә)
Котлы булсын ямьле бәйрәмегез,
Юлыгызга яусын гөл генә.
1968

Укытучыма

Рәхмәт сиңа, рәхмәт, укытучым,
Канат куеп, мине очырдың.
Тормыш дигән гаҗәп орбитага
Тиң кешесе итеп чорымның.

Яхшылыгым җирдә булган саен,
Монда, димен, синең өлешең.
Аңлыйм, аңлыйм нидән торганлыгын
Чәчләреңә иңгән көмешнең.

Туган илнең иркен кочагында
Күпме якты, олы юллар бар.
Шул юлларда синнән белем алган,
Сине сагынып йөргән уллар бар.

О, сабырлык, хаклык алиһәсе!
Гомеремнең якты җыры син.
Балачакны шау чәчәкле иткән
Изге күңелеңнең җылысы.

Фән йомгагын сүтү-сүтә, безнең
Балачаклар үткән йөгереп.
Безнең балачакка акылың һәм
Күз нурларың калган түгелеп.

Рәхмәт сиңа, рәхмәт, укытучым,
Канат куеп, мине очырдың.
Тормыш дигән гаҗәп орбитага
Тиң кешесе итеп чорымның.
1968

Ялган шөһрәт белән түгел
(Эшең – эзең)

И мөкатдәс нәрсә - эш
Г.Тукай

Ялган шөһрәт, даннар белән түгел,
Эшең белән калдыр эзеңне.

Эзләп тапсын кеше мәхәббәте
Тормыш эчләреңнән үзеңне.

Хурлык – юньле нәрсәң булмый торып
Кеше телендә йөрсәң макталып.
Гомерең буе тырышып эшләү булсын
Тормышыңның бөтен максаты.

Син яңгырсыз болыт кебек булма,
Атаклы зат булып кыланма.
Күренергә теләп яхшы атлы,
Биек җиргә таба юлланма.

Дөнья бик киң,
Бик күп гали затлар, -
Менә шушы бик-бик күпләрнең
Кечкенә бер өлеше булып кына
Яулап була биек үрләрне.

Матур сүзең, ыспай гәүдәң түгел,
Данга күмәр сине хезмәтең.
Сандугачны тыңла, - күренми дә, -
Җыры белән ничек хөрмәтле.
1969

Гыйлем генә нурлый бәндәне

Аллаһының нигъмәтләре чиксез:
Протоннар, галактикалар...
Иң-иң хикмәтлесе – тик кешеләр,
Аң-акылга ия тик алар.

Җиргә кеше итеп тудырганга
Көн-төн рәхмәт укы Раббыңа.
Яшисең син ап-ак күңел белән,
Хакның сүзен әйтеп халкыңа.

Тынмый арттырасың гыйлемеңне,
Хак дин белән бәйләп фәннәрне.
Гыйлем генә ача хакыйкатьне,
Гыйлем генә нурлый бәндәне.
1969

Алтын көзем

Яфрак оча, яфрак оча
Яфракларны тоҗым коча,
Җил исә дә кочагыннан
Барсы җиргә төшеп кача.

Барсы җиргә төшеп кача,
Кыштыр-кыштыр итә бакча.
Шул бакчада канат җилпеп
Сөйгән Көзем күңел ача.

Сөйгән Көзем күңел ача.
Бер кайгысыз шук малайча,
Аңа дөнья тик алтыннан,
Бизи җирне ул яңача.

Бизи җирне ул яңача,
Карашыннан бәхет таша.
Белми әле кыш килерен –
Бер дә гамьсез күңел ача.

1969

Әйдә, улым!

Әйдә, улым, киттек мәктәпкә,
Хәерле юл, изге сәгатьтә!
Бар җиһанга кояш нур җәйгән,
Бүген шатлык тулы зур бәйрәм -
Әйдә, улым, киттек мәктәпкә!

Хәерле юл, изге сәгатьтә!
Әлифбаңны сакла, хөрмәтлә.
Ярат укытучы апаңны
Һәм сөендер данлы Ватанны,
Хәерле юл, изге сәгатьтә.

Күр, җиһанга кояш нур җәйгән,
Ак гөлләрдән торган бу бәйләм.
Мәктәбеңә булыр бүләгең –
Ак гөлләрдәй ап-ак теләгең.
Күр, җиһанга кояш нур җәйгән.

Бүген шатлык тулы зур бәйрәм,
Сентябрьгә ямьле җәйләрдән
Калган әле дөнья матурлык,
Һәр карыш җир – илһам алырлык.
Бүген шатлык тулы зур бәйрәм.

Әйдә, улым, киттек мәктәпкә -
Уку дигән олы хезмәткә!
Гомерең юлың, акылың нурлансын,
Синең белән ил горурлансын –

Әйдә, улым, киттек мәктәпкә!

1978

Гомерем буе мин этине эзлим

Гомерем буе мин этине эзлим
Барлык почмагыннан дөньяның.
Миллион-миллион кабер ташларыннан
Исемнәрен тапмыйм мин аның.

Мин этине эзлим гомерем буе,
Табарыма шундый ышанып.
Син фанатик булма, диләр җилләр,
Өметең өз, диләр, кызганып.

Малайларча үзсүзлелек белән,
Юатуга-нигә карамый,
Мин этине эзлим гомерем буе
Төзәтергә йөрәк ярамны.

Эзлим аны төпсез чоңгыллардан,
Арасыннан биек тауларның,
Урманнардан, куе камышлардан,
Куенышнан текә ярларның.

Мин этине эзлим гомерем буе
Китаплардан, документлардан.
Эфирлардан, кинофильмнардан,
Хатирәләр тулы хатлардан.

Мин этине эзлим гомерем буе
Ул хәбәрсез яуда югалган.
Көтте әбием, көтте һаман карап,
Көнбатышка илткән юлларга.

Гүрең якты булсын, өч балаңны
Яуда җуйган газиз әбием.
Зур кайгыңны йөрәгеңә бикләп,
Озак яшә, чыдам әнием.

Әтиемне күргән-белгән кеше!
Эндәш миңа, кайда торсаң да.
Мин тергезим этиемнең сынын
Хыял дигән якты дөньямда.

Мин кайтканчы күпме үсәр диеп
Бастырган да тәрәз төбенә,
Мине, үлчәп, билге салып куйган
Ап-ак яңакларның беренә.

Кысып кочаклаган, суырып үпкән...
Шулай киткән әти сугышка.
Илен өзелеп сөйгән йөрәгендә
Ачы нәфрәт саклап фашистка.

Нык ышанып киткән кайтырына
Җиңү яулап сугыш кырыннан.
Соңгы хаты фашист танкларын
Гөрселдәткән көнне язылган.

3

Кайларда соң, кайсы туфракларда,
Йөрәгеңнең соңгы тибешен
Биреп, әти, ятып калдың икән
Минем өчен, туган ил өчен?

Газинурдай әллә гәүдәң белән
Капладыңмы дошман утын син?
Асларына кереп шартлаттыңмы
Үзең белән бергә танкысын?

Әллә язмыш сине атлаттымы
Батыр җәлилчеләр эзеннән?
Рәсемеңә карыйм... Какшамас рух
Бөркеп тора бөтен йөзеңнән.

4

Үз этисен эзли хатыным да –
Икебез дә бер үк язмыштан.
Бабаларын эзли өч улыбыз,
Нәгълэт укый-укый сугышка.

Европаның туфрак катламнары,
Сугыш булып киткән урыннар
Күпме язмышларны яшереп саклый.
Эзтабарлар – яңа буыннар

Җир куеныннан серләр казып ала:
Солдатларның соңгы минутта
Гильза эзләренә язып тыккан

Исемнәре кайта халыкка.

Шулай бер көн кайтыр әтиебез,
Батырлык ул мәңге югалмый.
Әтиләрнең рухы мәңге яши,
Яктырта ул безнең юлларны.

5

Тәрәзәмдә кояш, алтын нурлар...
Янагында билге һаман бар.
Хыялымнан әти калкып чыга –
Бергә көрәшә менә заманнар.

Әти – солдат һаман егермедә,
Сагынган ул мине ничаклы,
Тыелгысыз көрәшү шатлыгыннан
Кысып-кысып мине кочаклый.

–Без үлмибез, улым, без яшибез,
Һәр гасырдан яшәү даулыйбыз.
Без – “КамАЗ”лапр булып юл йөрибез,
Без башаклар булып шаулыйбыз.

Без берләшеп бергә бер гәүдәгә
Башкалабыз мәгърур Мәскүгә
Бер билгесез солдат булып кайттык,
Мәңге сезнең белән яшәргә.

Безнең батырлыкны дөнья белә.
Йолдызлардан килгән нурлардай
Буыннардан буыннарга таба
Килеп торыр бездән хәбәрләр.

6

Әти, әти! Сине хыялымда
Шундый җанлы итеп тергездем:
Син – комсомол секретаре менә,
Ныгытасың колхоз нигезен.

Ашлык амбарында мөдир булып.
Һәр бөртекнең белеп кыйммәтен.
Герләр түгел, намусың белән үлчәп,
Саклыйсың син халык икмәген.

Син гомергә минем белән бергә
Яшисең ич, әти, янәшә.
Киңәшләшәм, бәхәсләшәм, әти,
Синең белән бергә сөйләшәм.

Без тормышның олы сукмагыннан
Зур максатлар куеп атлыйбыз.
Безне беркем юлдан саташтырмас
Чыкмас безнең яман атыбыз.

Һәр таң саен, әти, минем белән
Каршылыйсың хезмәт иртәсен.
Син мәктәпкә барып минем белән
Балаларга дәрес бирәсең.

Безнең эшебез, әти, бик җаваплы.
Күпне сорый бездән киләчәк.
Безнең йөрәк килер буыннарның
Күкрәгендә әле тибәчәк.

1981

Гомер аланында август ае

Язың үткән, язың шаулап үткән,
Күке күптән киткән көньякка.
Гомер аланында - август ае,
Ә кышларың әле еракта.

Гомер алаңында – август ае,
Сабыр җылы бөрки кояшың.
Бүген беркайчан да булмаганча
Яшәү рәхәтлеген тоясың.

Август аең. Актан киенгәнсең
Һәм атлыйсың яшел юллардан.
Үзең шундый-шундый сөенгәнсең,
Чал чәчеңә чаклы елмайган.

И сабырлык, хаклык алиһәсе!
Гомеремнең якты җыры син.
Балачакны шау чәчәкле итте
Изге күңелеңнең җылысы.

Мин күпьеллык бер шаһитең синең,
Күрдем ничек тырышып йөрүең,
Һәр дәрескә керсез иман белән,

Авыр багаж белән керүең.

Мин яраттым синең олы юлда
Олы булып горур калуың,
Олы баштан кече кешеләргә
Кешелекле караш салуың.

Рәхмәт сиңа, рәхмәт укытучым,
Канат куеп мине очырдың.
Тормыш дигән гаҗәп орбитага,
Тиң кешесе итеп чорымның.

Кемнәр үлчәр синең хәзинәңдә
Тулып яткан акыл байлыгын?!
Диям бүген шуны саклар өчен
Күбрәк булсын иде саулыгың.

Яхшылыгым җирдә булган саен
Монда димен синең өлешең.
Аңлыйм, аңлыйм нидән торганлыгын
Чәчләреңә иңгән көмешнең.

И сабырлык, хаклык алиһәсе!
Гомеремнең якты җыры син.
Картлыгыңны шау чәчәкле итсен
Безнең – күңелләрнең җылысы.
1981

*****

Сез яз кебек көләч һәм ягымлы,
Җәйләрсыман юмарт күңелле.
Хезмәтегез көздәй мул җимешле,
Кышлар безгә килмәс шикелле.

Нурлы шәхес, моңлы-җырлы ак зат.
Халык Сезне зурлый, олылый
Сезнең кебек гүзәл укытучы
Күңелләрдән мәңге җуелмый.
1984

Хәерле юл, яңа мәктәп!

И авылым, чал тарихлы яшь авылым!
Гел нурлана, хозурлана яшәү юлың.
Менә тагын бер хыялың ашты чынга:
Яңа мәктәп басты кояш каршысына.

Сабыйларың – синең нурлы киләчәгең,
Мул җимешләр өмет итәр ал чәчәгең –
Үссен әйдә заманага лаек булып,
Илгә бәхет китерерлек белем алып.

Хәерле юл, мәктәп – киләчәккә карап,
Шатлык төяп сәфәр чыккан кораб!
Бар яктырып яңа гүзәл заманнарга
Һәм бездән дә сәлам тапшыр син аларга.
1986

****

1971. Директор

Мин бүгеннән мәктәп директоры,
Торсам иде хаклык сагында.
Мөһеремне басып, кешеләрне
Нахаклардан саклар чагында.

1976. Казанда соңгы татар мәктәбе

"Милләт чәчәк атып бетте", - дидең,
Хәзинәңне миңа төядең,
Сүнде елап соңгы милли йолдыз,
Кара күмер булды йөрәгең.

Мин авылның карт бер мөгаллиме

Мин авылның карт бер мөгаллиме,
Карт мәҗнүне нурлы мәктәпнең.
Кырык еллап эшләп ни күрсәттем,
Кайда эзе минем хезмәтнең?

Торды гомер тоташ сабырлыктан,
Тоташ уйда булды һәр көнем.
Тоташ түздем, бәгырь кыйналса да,
Калдырмадым кеше хәтерен.

Кем дә әйтмәс: "Бер бәхетсез булып,
Иргә түгел, миргә эшләдең.
Шәкертләрең сәлам бирәләрме –
Бигрәк тыйнак, фәкыйрь өстәлең".

Әйтерсең, мин – авыл читендәге
Япа-ялгыз иске тегермән.
Кимсенмичә һаман тарта бирәм,
Үземә сүз илдән тидермәм.

Үз җиреннән купмас имән кебек,
Түзеп бөтен газап-михнәткә,
Тамырларым туган җиргә берегеп,
Бөтен гомерем үтте мәктәптә.

Кичтем кырык елны бертоташтан,
Офыкларга зарыгып карадым.
Күндәм бурлак кебек җигелеп тарттым
Мәктәп дигән заман корабын.
1988

Сандугачны тыңла

Ялган шөһрәт, даннар белән түгел,
Эшең белән калдыр эзеңне.
Эзләп тапсын кеше мәхәббәте
Тормыш эчләреннән үзеңне.

Хурлык – юньле нәрсәң булмый торып,
Кеше телендә йөрсәң макталып.
Гомереңбуе тырышып эшләү булсын
Тормышыңның бөтен максаты.

Син яңгырсыз болыт кебек булма,
Атаклы зат булып кыланма.
Күренергә теләп яхшы атлы,
Биек җиргә таба юлланма.

Дөнья бик киң,
Бик күп гали затлар, -
Менә шушы бик күп-күпләрнең
Кечкенә бер өлеше булып кына
Яулап була бөек үрләрне.

Матур сүзең, ыспай гәүдәң түгел,
Данга күмәр бары хезмәтең.
Сандугачны тыңла, - күренми дә -
Җыры белән ничек хөрмәтле.
1990

Укытучым әйтә торган иде

Сугыш елы арышларын ашап,
Ятканга дыр качып куакта,
Укытучым әйтә торган иде:
Бик кыю да син, дип, куркак та.

Кара төндә өйдән печән урлап
Ашаттым мин колхоз атларын.

Мин коммунист булдым динле килеш,
Икесен дә ләкин сатмадым.

Гомерем буе ике төрле будым,
Тик монафыйк юлга басмадым.
Кыюлыгым мине куркак итте,
Куркаклыгым кыю ясады.
1990

Мизгел һәм мәңгелек

Без – дибез без, “без” – ул тора
Үз дөньясы булган “мин”нәрдән.
Бер – бөек көч, чөнки меңнәр –
Була ала бары берләрдән.

Туган вакытымнан теге якка –
Миллион еллар артка йөгердем –
Барып җиталмадым – кире кайттым
Дәресемә чак-чак өлгердем.

Шушы көннәремнән алгы якка –
Миллион еллар алга йөгердем –
Барып җиталмадым – кире кайттым –
Дәресемә чак-чак өлгердем.

Мәңгелек һәм чиксезлекне уйлап,
Мизгелләрнең кадере артты нык.
Мизгелләрдән башка мәңгелек юк,
Мәңгелектән башка мизгел юк.
1992

Дөнья мине мең алдады

Фани дөнья мине мең алдады, -
Янсын әйдә җанда мең көенеч.
Үзем, шөкер, бер кат алдамадым –
Барсын каплый шушы бер сөенеч.
1994

*****

Тышта чатырман салкын гыйнвар.
Дәрес.
Парта өстендә камка пәйда булды.
Күңелдә җәй яралды.
Күңел офыкларга тикле җәелде.
1996

Кара кеше

(*Тукайдан сүзләр алып)*
Кая барсам, нишләсәм дә,
Калмый бер дә артымнан,
Мине берәү эзәрлекли –
Шайтанилар затыннан.

Кара эчле кара бәндә
Бертуктаусыз бәйләнә,
Авызыннан утлар бөркеп,
Яман усал сөйләнә:

Мин мөгаллим дип зурайма,
Татар теле укытып,
Татар телең –авыл тале,
Аннан килгән шымытык!"
(Татар теле укытып син
Күкрәк какма.
Татар теле – ул бит ү...
Аннан килгән берни юк.)

Аерырга теләп мине
Җан сөйгәнем – халкымнан,
Кра эчле кара бәндә
Көн-төн йөри артымнан.

Син үзеңчә изге эшләр
Эшләгәндә халкыңа,
Кара бәндә зәһәрләнеп
Тозак кора гаклыңа.

Бер син генә яхшы булма.
Безнеңчә йөрт үзеңне.
Тыңламасаң, кара, ди ул
Кыскартырбыз эзеңне.

Елан кебек сызгыра да
Кизәнә ул бәхтемә,
Ул бәдбәхет борыла-сырыла
Үрмәлидер тәхтемә.

Эт кебек һаулап яманым,
Күз йома ул яхшыма,
Көнләшә ул, түзми шайтан
Бик аз чыккан яктыма.

Яхшылыктан коты очып,
Кара көеп йөридер.
Милләтемнең бәгыренә
Бәбәкләрен теридер.

Саташтырмам сине, шайтан,
Чын кеше – инсан белән,
Безнең сафлар хәзер ишле,
Без көчле иман белән.

Гәүһәр кебек вөждан белән
Үткәч тормыш пычрагын.
Галиҗәнәп Вакыт безгә
Ачар нурлы кочагын.

И ачу тоткан көчек син!
Милләт башын ашыйсың.
Тукайларның ак рухына
Эч кереңне ташлыйсың.

Нәкъ Тукайча яшим дисәм,
Җиһанда шат, хөр булып!
Әллә кайдан син чыгасың,
Шатлыгыма тап булып.

Минем артта ышыкланып,
Алда торган түрәне
Үчекләп, мине аттырасың –
Яралыйсың күкрәкне.

Күзләреңнән шайтан карый
Кабан тешен ыржайтып.
Баемассың, тик бөләрсең
Милләт намусын сатып.

1996

Ак төнбоек кебек борынгы

Яшәсә дә Кызыл Китапта
Без кичергән хәтәр көннәрдә
Ак төнбоек, җанны иркәләп,
Күренгәли әле күлләрдә.

Ак төнбоек кебек борынгы
Татар теле Кызыл Китаптан
Чыгып килә олы тормышка,
Яшәсен дип халкым һәм Ватан.

1996

Татар теле

Латин теле кебек үле түгел
Татар теле.
Рецептларда түгел, көнкүрештә
Яши тере.
Урыс теле кебек бөек түгел
Татар теле.
Бөек телләр үлгәндә дә ләкин
Бетмәс түлке.

1996

*****

Матурлыкың алиһәсе, диләр,
Диңгез күбегеннән яралган.
Безнең авылдагы һәрбер чибәр
Хезмәт диңгезендә чарланган.

Җиңел түгел гүзәл булулары,
Ансат кына булмый матурлык.
Матур дигән данны казанганчы,
Хезмәтеңдә күрсәт батырлык.

Хатыннарның гүзәллеге белән
Җәйдәй җылы кышкы иртәләр.
Күңел аклыкларын бөркеп тора
Тәрәздәге ап-ак челтәрләр.

Гүзәлләрнең гүзәллеге булып,
Урам тулы уйный сабыйлар.
Киләчәкне алар балкыталар,
Туар еллар булып шаулыйлар.

1998

Коридорда йөри бер малай

1

Коридорда – җиде яшьлек малай,
Беренчегә килгән укырга.
Сугыш әле кичә тынган гына,
Ул бәгырьдә яна сулкылдап.

Коридорда нәни малай йөри.
Яланаяк – тоташ чебиле.
Аны өйдән озата килмәгәннәр,
Ил кайгысы баскан һәр өйне.

Әтисен ул белми – сугыш йоткан,

Әни сутковойдан кайтмаган,
Әби сукыраеп өнсез ята
Өч баласын җуйган кайгыдан.

Сентябрьнең нурлы иртәсендә
Коридорда йөри бер малай.
Чәче – кара, күзе – шомырт кара,
Бите – гүя кара яккан ай.

Тартык малай, юаш һәм кырагый,
Сәерсенеп карый дөньяга.
Күзләрендә әллә нинди үпкә,
Әллә нинди сәер ут яна.

2

Мөгаллиме аның башын сыйпар.
Йөрәгенә кереп укытыр,
Бертуктаусыз чыңлап кыңгыраулар,
Зиһеннәрен гыйлем балкытыр.

Ул аркага фанер букча аскан,
Бик күп китап сыйган аңарга.
Шуңа утырып, таудан шуып төшәр –
Кызык табар кырыс дөньядан.

Ул гомергә калыр бу мәктәптә,
Бар ихласын куеп укытыр.
Кыңгыраулы еллар агымында
Үз дөньясын хәтта онытыр.

Коридорда – ап-ак чәчле бабай,
Кичке шәфәкъ яна тәрәздә.
Яна шәфәкъ, яна җылытмыйча.
Язлар булмый инде көзләрдә.

Аны бүген авыр тынлык баскан.
Соңгы көне аның бирелдә.
Уе һаман ага кирегә.

Узган гасырның ул мең-мең эшен
Эшләп туялмыйча картайды.
Яңа гасыр аңа мохтаҗ түгел.
Кемгә хаҗәт мескен карт айгыр.

Иргә түгел, миргә эшләде ул
Кыйссадагы Ишми агайдай.
Бик ерактан моңсу гына карап,
Кулын изи нәни бер малай.
1998

Туган телем

Сүзләр, сүзләр, туган тел сүзләре,
Күңел бакчамдагы чәчәкләр
Мең-мең төсләр белән балкыйлар да
Мең-мең төрле хуш ис чәчәләр.

Юк җиһанда байлык моннан да зур –
Һәр чәчкәсе тора мең алтын.
Һәр чәчкәне миңа сөеп бирде
Гасырларны кичкән үз халкым.

Бишегемнән башлап гомрем буе
Миңа хезмәт иткән хәзинәм,
Бөтен хисләремә исем табып,
Синең белән атлыйм һәр җирдән.

Күңелем бакчасының һәр чәчәге -
Изге туган телнең һәр сүзе –
Әлмисактан нәфисләнә килеп,
Камиллекнең булган нәкъ үзе.

Минем гомер шушы хәзинәне
Бик кадерләп саклап, бөртекләп,
Туплап алып барса ахыргача
Һәм яшьләргә бирсә бик теләп,

Буыннарны буыннарга бәйләп
Бара торган алтын чылбырның
Бер алкасы булып яшәвемнән
Мин канәгать, риза булырмын.
1999

Болытлар артында – зәңгәр күк

Бүген көн караңгы, шыксыз дип,
Кадерлем, кайгыга тарыма:
Күкне тик болытлар каплаган,
Алар бит тик тормый – агыла.

Болытлар артында – зәңгәр күк,
Болытлар артында – ай-кояш.
Кышын да шомырттай карлардан

Хуш исләр таратып аңкый яз.

Аяз көн кадерен белергә
Кирәк ул томаннар, болытлар,
Күк йөзе елмаер һәм балкыр,
Еракка чакырыр офыклар.

Алдагы көнебез кояшлы,
Төнебез йолдызлы һәм айлы.
Аяз күк астында милләтем
Каршылар киләчәк язларны.
1999

Олуг юбилей мөнәсәбәте илә

О мөкатдәс РОНО аппарты!
Син дә, мин дә хәзер алтмышта –
Икебезнең уртак юбилей бу –
Күмел, әйдә, күмел алкышка!

Тәхетеңнең күрке Үзбәк ханга –
Мәгарифнең бөек иренә
Ал чәчәкләр бирик һәм утыртыйк
Юбилейның биек түренә.

И асыл зат, чал баш! Мине дә ул
Колагымнан тартып үстерде;
Миннән ике мәктәп төзеттерде
Һәм яшәргә бетмәс көч бирде.

Мәгарифнең гүзәл ханбикәсе
Харис кызы сабыр Сәрия
Йолдыз кебек балкый, кешеләргә
Ихтирамы чиксез бер дәрья.

Мәгарифнең биек күкләрендә
Габделхәбир кызы Әлфия
Тәхетле дә бүген, бәхетле дә -
Милли урынбасар – ул фея.

Яшел Үзән мәгарифе йорты –
Шунда барып йөрдем мин һаман.
Мине укытучы итеп алды
Инде мәрхүм чибәр Нәркәс хан.

Ә Җәгъфәр хан завуч итеп куйды
(Карап тора хәзер Казаннан);

Ә Үзбәк хан директорга кысты
Чыкмасын дип гомере казадан.

Инспектор Нурулла Бикмуллин
Минем эшкә бирде зур бәя;
Һәм Надежда өмет уты якты
Фёдор Иванович белән бергәләп.

Илгиз Мәгъдән безне күп тикшерде,
Акча язды Татьяна Павловна.
Ай кебек бер балкып китте монда
Үзебезнең Суфия Хәлиловна.

О мөкатдәс РОНО аппараты!
Син дә, мин дә бүген алтмышта!
Икебезнең уртак юбилей бу –
Күмел, әйдә, күмел алкышка.
1999

Автобиографиям

Картайсам да кыска булып калды,
Йон йомгагы кебек бертөрле.
Бер шигырьдә әйтеп биреп була
Артта калган бөтен гомерне:

Туган елым, әллә кая калып,
Күксел томаннарга күмелгән.
Балачакны сугыш ялмап алып,
Йөрәк калган утлы күмергә.

Әтине мин бер дә хәтерләмим:
Утлы Көнбатышта югалган.
Тумыштан ук ятим булган әни
Тол көенчә үтте дөньядан

Әби миңа, һәркөн тәүфикъ теләп,
Иман сүрәләрен ятлатты.
Тормыш мине, кысасына салып,
Тик бер генә юлдан атлатты.

Мулла Иле – минем туган җирем,
Мулла Иле – торган җирем дә.
Мәктәбендә үтте бөтен гомерем
Шушы булсын соңгы чигем дә.
1999

Ачык дәрес

Меңләп ябык дәрес биреп әле
Кемнең булганы бар мәртәбәле?
Бир бер ачык дәрес, куштанланып –
Хуҗаң итәр шундук дәрәҗәле.

*****

Татар телен җимереп атып булмый,
Борынгыдан килгән шәһәр кебек.
Ул бит әле матди генә түгел,
Ул җан кебек тере һәм мәңгелек.

Татар мәктәбе

Мәктәп – гүя киләчәккә карап
Сәфәр чыккан заман корабы.
Шул корабта, ил өметен аклап,
Бертуктаусыз юлда барамын.

Давыллар да була, томаннар да,
Зәңгәр күкне каплый болытлар.
Ләкин кояш чыга, хуплап безне,
Еракларга чакыра офыклар.

Көннәребез булсын гел кояшлы,
Төннәребез – айлы, йолдызлы.
Шулай булсын өчен мәгърур мәктәп
Сөеп бага һәрбер ул-кызны.

Рәхмәт, мәктәп, нурлы гыйлем йорты –
Балачакның алтын сарае!
Уйнатасың назлап һәм кадерләп
Халкыбызның милли сорнаен.

Яшь гакылга гыйлем сеңдерәсең
Тормыш күкләренә үрләргә;
Яшь күңелгә ак нур иңдерәсең,
Өйрәтәсең чынлап сөяргә.

Синдә үсә илнең киләчәге –
Әткәй-әнкәйләрнең дәвамы –
Кешеләргә изгелекләр кылып,
Явызлыкны җиңә торганы.

Халкыбызның күз карашы, мәктәп,
Өмет белән сиңа төбәлгән.
Син бар чакта бәхет һәм тынычлык
Булыр, дибез, килер көннәргә.

2000

Малаеңның шуклыгына

Малаеңның шуклыгына
Ачуың чыгып кулың озайтма –
Кулың авыртыр.
Шуклык анда тормас – китәр.
Явызлыгың, зураеп,
Үзеңә кайтыр.

Татар теленә

Минем гомер синең хәзинәңне
Бик кадерләп, саклап, бөртекләп,
Туплап алып барса ахыргача
Һәм яшьләргә бирсә бик теләп,

Буыннарны буыннарга бәйләп
Бара торган алтын чылбырның
Бер алкасы булып яшәвемнән
Мин канәгать, риза булырмын.

2001

Ачык һәм ябык дәрес

Ачык дәрес бирдем. Башкаларның
Ни әйтәсен беләм үзем дә.
Ник тегеләй, болай итмәдем дип,
Уйга батып торам хәзергә.

Мактау көтмим, көтәм тик дөреслек,
Күңел һич тә түгел канәгать.
Ябык дәресемә кереп китәм
Табар өчен җанга сәгадәт.

Монда кайтам тәмам асылыма,
Үземә мин патша, хөкемдар.
Юк, ясалма битлек кимим монда,
Монда минем тулы иркем бар.

Монда юктыр кер эзләүче синнән,
Яшерен көнләшүче зат та юк.
Юктыр купшы гыйльми сүз әйтүче,
Данга сусап, гайре мактанып.

Юк җитәкче монда – даһиланып,
Үзен әллә кемгә санаучы,
Буйсындырып сине нәкъ кол кебек
Гаршеләрдән торып караучы.

Юк ялагай – хуҗа зәвыгына
Гел ләббәйкә әйтеп торучы,
Шул юл белән өскә үрмәләүче,
Хәтта галим-хәлфә булучы.
2001

Мин яшимен Тукай дөньясында

Мин яшимен Тукай дөньясында,
Монда патша – кодрәтле үзаң!
Монафикълык монда керә алмый,
Сакчылары – Намус һәм Вөҗдан.
Мин яшимен Тукай дөньясында,
Күп кирәкми миңа: татарым
Татар булып иркен суласын да
Мәңге булсын азат Ватаным.
Мин яшимен Тукай дөньясында,
Мин нәфесле түгел: милләтем
Үз тарихын бары онытмасын
Һәм җуймасын динен, өммәтен.
Мин яшимен Тукай дөньясында,
Бу дөньяда әгәр һәр татар
Үзен үзе сөеп олыласа,
Ватан үзен яклар һәм саклар.
Мин яшимен Тукай дөньясында,
Тоеп читтән күпме каршылык.
Һәрбер татар үз теленә гашыйк
Көннәр җиткән чакка ашкынып.
2004

Ак юл сезгә

Бүген мәктәп әйтерсең лә мәгърур кораб,
Аллы-гөлле нурлы офыкларга карап,
Сәфәр чыга белем дигән зур дәрьяга –
Ак юл сезгә, яь дусларым, ак юл сезгә.

Кояш һаман бүгенгедәй балкып торсын,
Бәхетегез көннән- көнгә артып торсын,
Хәвеф-хәтәр кичермәгез берегез дә,
Ак юл сезгә, яшь дусларым, ак юл сезгә.
2006

****

Бар нәрсәне әйттем авыз тутырып,
Пышылдауны җенем сөймәде.
Моның өчен күпме газап чиктем,
Гомер үтте – тәүфыйк килмәде.

Бернәрсәм юк кешеләрдән яшерен,
Барлык серләремне тапшырам.
Төннәр кочагыннан сөенә-сәенә
Кеше арасына ашыгам.

Гомер узды шулай ачыклыкта,
Алны-артны уйлап тормыйча,
Төн пәрдәсен ябынып, үтә яшерен
Эшләр өчен җәтмә кормыйча.
2007

Татар теле тыюлыгы

Яшим дисәң татар мохитендә
Иркәләнеп туган телеңә,
Кил торырга безгә гомерлеккә
Минем гүзәл Мулла Иленә.

Бу бит – теле бер дә үзгәрмәгән,
Гел саф торган татар дәүләте.
Картларында борынгыдан килгән
Мәкльләрнең яши куәте.

Матур телнең рәхәт кочагында
Хозурланып үсә балалар.
Телебезне ерак киләчәккә
Шул балалар алып баралар.

Эфирлардан татар бетә бит дип
Зарлар ташып торган чагында
Без яшибез әле тыюлыкта
Уяу калып телнең сагында.

Санамагыз соңгы магиканга,
Шушы җирнең изге тынлыгы
Татар рухын җуймас гомерлеккә,
Гел сакланыр, үсәр һәм ныгыр.
2008

Татар теле диңгезенә чумып

Татар теле дәрьясына чумып,
Энҗеләрен җыйдым иң төптәге
Һәм аларны шәкертләргә бирдем,
Бизәсеннәр дидем ил күкләрен.

Тикшердем мин көн-төн тау-тау дәфтәр,
Ак битләрдә калды кызыл карам.
Шәкертләрем күңелендә хәзер

Дөреслеккә юл күрсәтеп барам.
2009

Татар теле диңгезенә чумып

Татар теле дәрьясына чумып,
Энҗеләрен җыйдым иң төптәге
Һәм аларны шәкертләргә бирдем,
Бизәсеннәр дидем ил күкләрен.

Тикшердем мин көн-төн тау-тау дәфтәр,
Ак битләрдә калды кызыл карам.
Шәкертләрем күңелендә хәзер
Дөреслеккә юл күрсәтеп барам.
1999

Ак юл сезгә

Бүген мәктәп әйтерсең лә мәгърур кораб,
Аллы-гөлле нурлы офыкларга карап,
Сәфәр чыга белем дигән зур дәрьяга –
Ак юл сезгә, яшь дусларым, ак юл сезгә.

Кояш һаман бүгенгедәй балкып торсын,
Бәхетегез көннән- көнгә артып торсын,
Хәвеф-хәтәр кичермәгез берегез дә,
Ак юл сезгә, яшь дусларым, ак юл сезгә.

Пар канатым

Авылымда бар шул минем зур бәхетем:
Пар йолдыздай үз мәктәбем, үз мәчетем,
Икесен дә тигез күреп мин яраттым,
Алар минем көчле рухи пар канатым.
Түбән калмас бу җан алар бар чагында,
Алдый алмас тормыш чуар кочагында.
10.09.2010.

Сигез йөз биш

Мин, аксакал, ялдан файдаланып,
Үземә бер кызык эш таптым:
Укытып үткән хезмәт юлымдагы
Барлык сәхифәне актардым.

Миндә укыганнар берәм-берәм
Килеп баса торды алдыма.
Яза бардым: булды сигез йөз биш,
Мин хәтерлим икән барын да.

Шул сигез йөз бишне хыялымнан

Саф-саф итеп бергә утырттым.
Кавыштылар бергә барлык еллар,
Күңелемне минем яктыртып.

...Июль аендагы умартадай
Гөҗләп торды минем һәр дәрес.
Шул сигез йөз бишнең һәркайсы да
Чыгып керә алды рөхсәтсез.

“Мокамай”дан күбе “бишле” алды,
Ә “икеле” бер дә булмады.
Сигез йөз биш кулның язганнарын
Укый-укый күңлем нурланды.

Кызыл кара белмим күпме киткән,
Күз нурларым күпме коелган.
Мин төзәткән хаталарны карап
Дөреслеккә алар юл алган.

Ләззәтләнеп, ничек хозурланып.
Үз дөньямны тәмам онытып,
Кол Галинең сихри дөньясында
Йөрттем изгелеккә омтылып.

Алып кереп сүзләр бакчасына
Һәрбер сүзнең урынын күрсәттем.
Алма кебек тәмен татыттырдым,
Җанга милли хисләр үрләттем.

Сигез йөз биш холык. Һәрберсенә
Ачкычларын ничек тапканмын,
“Хулиган” дип аты чыкканга да
Дус абыйдай сөеп бакканмын.

Үпкә, кенә, үчне мин белмәдем,
Беркемнең дә шуңа эчендә
Минем өчен таш ятмыйдыр сыман,
Гел яхшылык күрәм төшемдә.

Мин якладым әләк-ялалардан,
Ялганнардан, мәкер-гайбәттән,
Шуның өчен шактый күп таландым
Куштаннардан, хөсед ир-аттан.

Ришвәт тотып килгән ялагайның

Арт сабагын бишкә укыттым.
Гарьләнүдән килгән күз яшемне
Дәресемә кереп корыттым.

Сигез йөз биш язмыш. Һәркайсы да
Алып калган гомрем өлешен.
Мәрхүмнәрнең җаны тыныч булсын,
Ә исәннәр яшик белешеп.
5.10.2011.

Үткәнем һәм бүгенем

И мәктәбем, безнең балачакны
Җитәкләдең хәтәр елларда,
Сугыш чорын кичкән малайларны
Син чыгардың олы юлларга.

Ә мин, сине артык яратканга,
Чит җирләргә китеп тормадым,
Бөтенләйгә калдым кочагыңда,
Ә син бер дә каршы булмадың.

Уйлаганмын ничек беркатлы мин:
Бик тиз үрелеп күккә, йолдызга,
Үземдәге телгә мәхәббәтне
Күчерергә малай һәм кызга,

Шигырь белән барысын сихерләргә,
Күңелләргә бик тиз керергә,
Тукай, Пушкин, Хафиз, Шиллерлардан
Сихри такыялар үрергә.

Һәр класста утыз-кырык герой,
Утыз-кырык холык, чуарлык.
Шигырь белән генә алдырып булмый,
Педагоглык кирәк, чыдамлык.

Шул чыдамлык, сабырлыклар белән,
Йомшаклыгын яшереп күңелнең,
Тыштан каты булып, балаларга
Мин үземчә бирдем белемне.

Июль аендагы умартадай
Гөжләп торды минем һәр дәрес.
Иншаларда бала күршесенә
Ярдәм итә алды рөхсәтсез.

Тикшергәчтен, дәфтәр булып калды
Канга баткан әтәч шикелле.
Җәлләү хисен җуйган хирургтай
Мин рәхимсез куйдым “икеле”.

Шул малайлар хәзер, миңа очрап,
Мин оныткан бик күп нәрсәне,
Искә төшереп, җанны җылыталар,
Гомер узган тоташ әсәрле.

Очрыйлар да сөйләп җибәрәләр
Кайсы Тукай, кайсы Пушкинны,
Кайсы Шиллер, кайсы Ясәвине,
Күңелемне рәхәт хуш кылып.

Бер күңелдә бер таш ятмый миңа,
Булган, әлбәт, булган төрлесе.
Кемдер зур бер дастан итеп сөйли
Ялгыш кына алган “берле”сен.

Миңа шундый рәхәт: үткәннәрем
Нур коялар шаулап бүгенгә.
Күңел тулып ташый бәхет белән,
Рәнҗү, ачу, шик юк беркемгә.

Кайсылары минем кебек итеп
Телләр укытып йөри мәктәптә.
Кемдер булган фәннәр кандидаты,
Барысы яхшы, барысы тәртиптә.

И мәктәбем, юлың шулай барсын,
Буын арты буын алмашсын.
Туган телен белеп бетермәгән
Бер татар да җирдә калмасын.

2012

Фронтовиклар
Белем бирде безгә фронтовиклар –
Утны-суны кичкән хәрбиләр.
Без алардан алдык тыштан кырыс,
Эчтән йомшак, җылы тәрбия.

Сталинград фронтында булган
Сәмигуллин абый – директор –

Һәр малайны итте математик,
Үзе булды безгә бер доктор.

Ул дарулар ясап бирә иде
Авырып киткән һәрбер малайга.
Дәресләрдә аның белән күпме
Без окопта яттык Мамайда.

Фронттагы кебек, чыбыклардан
Киртә корып мәктәп тирәли,
Әкияти гөлбакча ясады ул,
(Ах, шул чаклар җанны иркәли).

Ленинград фронтында булган
Безнең завуч Сибгать абыйга
Бөтен Татарстан килә иде
Тәҗрибәсен алып калырга.

Шагыйрь, рәссам, җырчы һәм музыкант,
Макаренко кебек нык абый.
Төрле яклап безне кеше итте,
Кем булуга бер дә карамый.

Һәр адымны безнең белә иде,
Күрә иде безне үтәли.
Сугыш кырын тасвирлаган чакта
Була иде аңа әллә ни.

Берлингача җитеп җиңеп кайткан
Сул яңагы җөйле яралы –
Ул Хәйретдин абый Пушкин белән
Әсир итте безнең җаннарны.

Рәхим абый – физо җитәкчесе –
Одергача җиткән офицер.
Чынлап чыныктырды безнең тәнне
Һәм җанга да итте зур тәэсир.

Укыттылар безне фронтовиклар –
Утны-суны кичкән хәрбиләр.
Без алардан алдык тыштан кырыс,
Эчтән йомшак, җылы тәрбия.

2012

Гали авылы

Университетны бетергәч, 1961-1963 нче елларда Самара өлкәсендәге Гали урта мәктәбендә укытучы булып эшләдем.

– Җибәрмәгез мине, зинһар, читкә,
Кайтарыгыз Мулла Иленә,
Яуда үлгән әти хакы өчен
Эшләтегез туган җиремдә.

Анда – өч улын да сугыш йотып
Сукырайган мескен әбием,
Көн-төн илгә хезмәт итеп арыган
Яклаучысыз, ирсез әнием.

Анда безнең ызба җиргә иңгән,
Миннән башка йортны кем салыр.
Туган мәктәбемдә урын бар бит,
Безнең хәлләр шулай бик авыр”, –

Мин ялвардым шулай, вуз бетергәч,
Дәүләт комиссиясе алдында.
Ләкин юкка! Кем якласын мине
Күрә торып Закон каршында.

Гали! Гали! Авыр уйлар белән
Сөрелеп килдем синдә эшләргә.
Сөйгән яр да миннән йөз чөерде,
Үзенең парын тапты шәһәрдә.

Сиңа барып төшкәч, шаклар каттым:
Коммунизм җиткән чагында
Дәһри СССРның уртасында
Урнашкан бу шәһри авылда

Өч мәчет бит гөрләп эшләп тора,
Өч манара балкый нурланып.
Урта мәктәп тора хозурланып,
Азан моңнарына уралып.

Кайгылырым монда юылып төште,
Мондый халәт күргән юк әле.
Фатир хуҗам Коръәнхафиз икән –
Җанга үтеп керә мәкаме.

Монда халык сөйли чын татарча,
Туган телем яши гөрләтеп.
Тукай телен укыту зур мәртәбә –

Булдым монда ничек хөрмәтле.

Казаннан бик ерак-ерак җирдә
Өзелеп сөйгән газиз милләтем
Маңгаемнан сыйпап юатты да
Сабырлыкка мине өйрәтте.

Мәктәбендә балалары хәтсез –
Һәр сыйныфта утыз я кырык.
Шулар мине ничек яраттырды,
Газапларым китте яктырып.

Хатлар яздым өйгә: балагыз дип
Көн-төн сезнең хакта кайгырып,
Сезнең кебек көн-төн хезмәт итә,
Ватан аңлар, рәхмәт яугыры.

Тормыш күргән кеше булып кайттым
Мин Галидән Мулла Иленә.
Хак Тәгалә сынауларын узып,
Халкым йөген салып иңемә.

...Күрсәтәләр бүген бар Рәсәйгә
Үрнәк итеп Гали улларын.
Бар Рәсәйдән кунак чакрып алып
Гөрләтәләр Сабантуйларын.

Экраннардан күренә бар Рәсәйгә
Мин яраткан Гали таулары.
Шул тауларга багып карап торам
Яшьлегемнең алтын елларын.

Сыйныфтагы кырык бала белән
Шул тауларның менеп башына
Чаңгыларда выжлап оча идек
Томырылып таулар астына.

Кар китүгә, иң-иң биек җирдә,
Ясап язның тәүге бәйрәмен,
Кырык бала белән без кададык
Үзебезнең сыйныф байрагын.

24.01.2013

*****

Гыйлем алдың, гыйлем бирдең

Мәктәптә һәм мәчеттә.
Бар да илнең файдасына,
Бар да безнең бәхеткә.

Шәкертләрең авыл тулы
Бар да сиңа рәхмәтле.
Син күтәрдең, син зурладың
Безнең мәчет-мәктәпне.

2013

Математика укытучысына

Йөрәк җылың кушып укытканга,
Иң катлаулы, авыр мәсьәлә,
Барып җитеп бала зиһененә,
Әверелә гади нәрсәгә.

2015

Тарихи вакыйга

Сугыш беткән елда без мәктәптә,
Хорга басып өч йөз укучы,
СССРның яңа чыккан Гимнын,
Яңгыраттык биреп бар көчне.

Сүзләрен һәр бала нык ятлады,
Онтылмаслык итеп гомергә,
Гүя шушы Гимн белән генә
Мөмкин җирдә гомер сөрергә.

Гимн көен сузды безнең завуч,
Илһамланып тартты баянын,
Ә директор дирижёрлык итте,
Уңга-сулга селтәп таягын.

Икесе дә алар – фронтовик,
Җиңү яулап кайткан Берлиннан,
Миңа алар – сугыш ятименә
Күрсәттеләр бик күп миһербан.

Барлык укытучы безнең белән
Бергә басып, бергә җырлады,
Килеп чыкты шундый көчле тавыш,
Тәрәзәләр хәтта зыңлады...

Үтте еллар. Мин сиксәнгә җиттем,
СССР да күптән таркалды.
Ул чаклардан җанны иркәләүче
Без башкарган мәшһүр көй калды.

Һәр иртәдә эфир Гимн көйли,
Балачакка мине кайтара.
Бернәрсә дә гүя үзгәрмәгән,
Шул ук хисләр җанда яңара:

Күз алдымда гүя безнең завуч
Илһамланып тарта баянын,
Ә директор дирижёрлык итә,
Уңга-сулга селти таягын.

...Бүген мәктәп башка төрле яши,
Бала саны унбишкә калып.
Без тарихта калдык өч йөз булып,
Бердәм булып, Гимн башкарып.
17.08.2016

Казан университеты
(Яңа вариант)

Татар халкын алга сөргән чорың
Бар иде бит, Университет.
Рәсәйдәге вузлар арсында
Күрдек сине Гулливер итеп.

Татарлыгын горур саклап, синдә
Гыйлем җыйган Каюм Насыйри.
Китапханәң аның хезмәтләрен
Күз карасы итеп асырый.

Кырык дүрттә, сугышка үч итеп,
Чынга ашырып галим теләген,
Ачтың зурлап чын татарча бүлек,
Куандырып халык йөрәген.

Мин дә канат чыныктырдым синдә
Җепшеклек дип йөргән елларда.
Саф татарча горур сөйләшүләр
Яңгырап торды синең залларда.

Нинди биек синең колонналар!
Алар буйлап үткән чагымда
Үземне дә шундый мәгърур итеп
Тоя идем алар каршында.

Ханнар йөргән иң беренче урам!
Ходай биргән үрдә – биектә.

Бер башында Син – гасырлар даны,
Бер башында Кремль, Сөембикә.

Янда гына, татфак белән ярышып,
Гомер сөрде матбугат йорты,
Дәхи фәннәр академиясе,
Милли китаплар ташпулаты.

Татфак өчен Синнән да кулайрак
Урын бармы изге Казанда?!
Бу үрдә бит йөргән Колшәрифләр,
Ханнар йөргән теге заманда.

Мин Казанга килгәч, озак-озак
Моңсуланып утырам каршыңда.
Татфак мине ничек сагындыра,
Татар рухи җитми җаныма.

Чыгар кебек аксап Латыйф Җәләй,
Өрлектәй төз Мөхәммәт Мәһдиев,
Чыгар кебек Тәлгат Галиуллин,
– Күтәр башың, бирешмә, – диеп.
Безнең яшьлекләрне хәтерләтеп,
Пьедесталда тора Ульянов.
Ә без башка юлга кереп киттек,
Һәм яшәдек янып, уйланып.

Татар халкын алга сөргән чорың
Сагындыра, Университет.
Рәсәйдәге бар татарлар сине
Күрә иде Гулливер итеп.

Апрель, 2016

Хикәяләр

Алма

Кеше дөньядан китә. Ул исәннәрнең хәтерендә яшәвен дәвам итә.

Кырык бернең сентябре иде. Сугышка, сугыш китергән иксез-чиксез кайгыга үч иткәндәй, кояш безнең класска кергән дә бөтен бүлмәне якты нур белән тутырган.

Хәзер рәсем дәресе. Укытучы абый класска гадәттәгечә зур портфелен тотып керде. Йөзе болай кырыс күренсә дә, аңардан яшерен шәфкать, мөлаемлылык, мәрхәмәт бөркеп тора иде. Абыебыз сүзне табышмактан башлады:

- Алсу битле кыз үсте, туп итеп куактан сикереп төште.

Җавап эзләп шактый баш ваттык. Ниһаять, таптык. Кара соң ничек белми торганбыз, алма булмый ни булсын. Әлбәттә, алма. Табышмагы гаҗәп матур,

алманың үзе кебек матур: ”Алсу битле кыз үсте, туп итеп куактан сикереп төште”. Бу - өлгереп җиткән алма була инде.

Аннары укытучыбыз мәзәк кенә сорап куйды:

- Сез алманы беләсезме?

- Беләбез! – дидек без хор белән, уйлап-нитеп тормый гына.

Укытучы зур портфеленнән дәү бер алма чыгарды.

- Менә минем кулымда алма. Яңа гына өзелгән иде ул.

Абый аны гомердә күрмәгән, дөньяда юк нәрсә шикелле өч бармагы белән бик сакланып кына тоткан иде.

- Салкынча. Салмак. Күрәсезме, тонык кына күгелҗем кунык белән капланган.

Ул, кесәсеннән дүрткә бөкләнгән яшел читле ап-ак кулъяулык чыгарып, алманы иплэп кенә сөртеп алды.

- Менә хәзер ялтырый башлады.

Аннары алманы иркәләгән кебек кадерләп кенә учына кысты. Тып-тын калган класста алманың кар кебек шыгырдаганы ишетелде.

- Сизәсезме, балалар, хуш ис, күзге сафлык тулы хуш ис бөрки.

Әллә ничек кенә булып китте миңа. Купшы алмагачлар янында йөргәнем булса да, алманың мондый хуш исен беренче мәртәбә тойган шикелле булдым. Бер алманың исе бөтен классны тутырды. “Көзге сафлык тулы хуш ис”.

- Тешләгәндә тыгыз тәне кырт кына шырт итә, тәмле су чатнап чыга, - диде абый, ак тешләрен җемелдәтеп.

Без ирексездән елмайдык.

Алманың бер ягы аз гына батынкы иде. Абыйның да, алсу йөзе елмайганда, шул алмадай түгәрәкләнеп, батынкыланып китә, бик сөйкемле көләгәле чокырчык барлыкка килә иде.

Алмада бөрчек-бөрчек таплар – тимгелләр бар. Абыйның да алсу йөзендә шулар шикелле матур гына кара тутлар бар иде.

Абый алманы ясатырга ашыкмады:

- Һәр кешенең, һәр алманың үз тормышы бар. Бер ише алма җәй буе авырып үткәрә, аны корт ашый, кош тешли, малайлар таш атып яньчи, шуңа күрә ул, көз көнендә үзенең гариплегеннән оялгандай, яфраклар эчендә яшеренеп тора. Шуның күршесе исә алсуланып тулып пешкән. Матурлыгы белән горурланып, ап-ачыкта тора. Икенче бер тулып пешкәне тыйнак, яфраклар арасыннан тын гына, оялып кына карап тора. Бар шундые да: үзе яшел, үзе әче, ә үзен кагып та төшереп булмый, селкегәндә ботагын да үзе белән аерып төшә.

Киләсе дәрескә без төрле-төрле алмалар ясалган альбомнарыбызны алып килдек. Һәркемнең үз алмасы бар иде. Минем алма «утлырак» булып чыккан иде: күбрәк куе кызыл төскә буяган икәнмен.

Мин мәктәптән кайткан төшкә әтиемнән үле хәбәр килде. Мин кайгыдан нәрсә эшләргә белми ачыргаланып еладым. Кайгы сөреме эчендә, нәрсәдән юаныч табарга белмичә, шул алманы ясадым. Күз яшьләрем, альбомга тамып, буяуны куерттылар. Куе кызыл төс борчылу төсе икән. Аннары ялкынлы, ярсулы кешеләр куе кызыл төсне яраталар икән. Мин боларны соңрак аңладым.

Сентябрь ахырында абый, үзе теләп, сугышка китте. Мәктәптә ул ясаган рәсемнәр күргәзмәсе әле хәзер дә саклана. Алар барысы өч кенә рәсем. Чөнки абыйның гомере бик иртә - шау чәчәкле чагында сугыш кырында өзелеп калган.

Кеше дөньядан китә. Аннары ул яшәвен исәннәр күңелендә дәвам итә. Укытучы абыем минем хәтеремдә матурлык сурәте, нәфислек чагылышы булып яши, күңелемә хуш ис тулы мәңгелек көзге сафлык бөркеп тора.

Хәмит

1

Кояш офыкка якынлашып, койма күләгәләре ишек алдын каплап алсалар да. Хәмит кич җиткәнен сизмәде. Бу унике яшьлек малайның бөтен игътибары агач юнуда иде. Аның таралмаган кыска чәчләренә вак йомычкалар сырышкан. Иреннәре, кул йөрешенә ияреп, туктаусыз хәрәкәтләнә. Менә өй алдыннан әнисенең ачулы тавышы ишетелде:

- Тагын юк-бар белән маташасыңмы? Утын ярып бир, дип ничә әйттем, колагыңа да элмисең. Әнә күрше малае Исмайны кара. Үзе белеп эшли. Мәктәпкә барсаң да, һаман аны мактыйлар. Куяннарны яхшы караганы өчен нинди матур букча бирделәр үзенә. Ә син алып биргәнне генә туздыра беләсең.

- Әй, шул Исмай Исмай булмады инде, - дип куйды Хәмит. Гарьлегенә түзә алмыйча, тиз генә торды да ярсып утын ватарга тотынды. Ул арада әнисе, көянтә-чиләген алып, суга юнәлде. “Исмай имеш. Кем соң ул? Мин аны бар дип тә белмим ич. Ул бит куркак. Укытучылар ни әйтсә, шуны гына эшләп йөрүче. Ә әнисе үрнәк ал, ди. Хурлыгыңнан үләрсең.” Берничә минуттан соң кичә үк ясый башлаган әйбер тәмамланды. Ул әйбер ук белән җәя иде. Карама агачыннан бөгеп ефәк белән тарттырып куелган. Мондый җәяне, чыршы агачыннан шундый төз, шома итеп, башына ап-ак калай урап ясаган мондый укларны әнә Исмай эшләп карасын. Ул куяннарны сыйпап йөрүне генә белә.

Иртән ауга! Хәмит укларның берсен сынау өчен һавага атып җибәрде. Ул туп-туры очып китте дә күздән югалды. Бераздан башы белән кадалып җиргә төште. Сөенечтән Хәмитнең кара күзләре очкынланып балкыды... Ләкин кинәт ул уйчанланып китте. Иртәгә мәктәптә тимер-томыр җыярга куштылар. Нишләргә? Ауны калдырып өмәдә йөрергәме? Юк, Хәмит башкалар кебек тимерне берәмлекләп, тегеннән-моннан чүпләп йөрмәс. Ул, кызып китеп, ишек алдын актарырга тотынды, кызганычка каршы, ике тәгәрмәчтән башка әйбер табылмады. Аптырап калган вакытта, өйгә кичке ашка чакырдылар. Табын янында үз уйларына батып, беркемгә дә карамыйча, сүзсез генә ашап утырганда, кинәт Хәмитнең авызыннан уйлаганы ычкынып китте:

- Әһә, табылды! – дигәнен ул үзе дә сизми калды.

- Безнең Хәмитнең уйлары әллә кайда йөри бүген, - дип куйды әтисе, мыек астыннан гына елмаеп.

Хәмит урыныннан башкалардан алда торды да, бакча артларыннан чыгып, кырга юнәлде. Инде караңгы ярыйсы гына төшеп өлгергән. Эңгер-меңгер аша әйберләрнең төсен аерып булмый. Ялангач аяклар башта чирәмнән, аннан камыллы җирдән атладылар. Менә Хәмит килеп тә җитте. Аның алдында төзәтү өчен сүтеп ташланган трактор. Күпме тимер монда! Хәмит кеше-кара юк микән,

дип, як-ягына каранып алды да тимерләрне сайлый башлады. Үзенә ошаган ике сырлы тәгәрмәч, бер чылбыр башмагын күтәреп китте, көч-хәл белән аларны бакча артларына илтеп куйды. Яңадан ике тапкыр күтәреп килгәч, өстеннән тау-таш төшкән кебек, билләренә таянып, яңа гына чыккан йолдызларга карап торды. Аннан соң тимерләрне бәрәңге арасына ташырга керешә. Барысы да үз дигәнечә булып, күңел урынына утыргач, абзар башына йокларга ашыкты. Куначадагы тавыклар бүген, Хәмит соңга калып менгәнгә күрә, ятсынышып, тамак төпләре белән кычкырырга тотынганнар иде, “Күчмәгез, ахмаклар!” дигән таныш тавышны ишеткәч, шым булдылар. Хәмит хуш исле печән өстендә шактый гына йокыга китә алмый ятты. Аның күңелен иртәгә булачак ау маҗаралары кытыклады. Төшкә дә шул ау хикмәтләре керде. Әле ничек кенә! Хәмитнең кулында ике көпшәле мылтык. Ул кара урман эчендә озын гына бер агач башына менеп утырган да, шуннан торып җирдәге аюларга ата.

Әтәч уяу калды. Ул төн уртасы җиткәнен көтеп алды да, көр тавышы белән тынлыкны бозып, берничә тапкыр кычкырды. Аңарга Исмайлар әтәче дә, Барыйларныкы да, бөтен кешеләрнеке дә кушылды.

Йокыдан торганда, өйдә Хәмитнең әнисе генә калган иде, әтисе белән апасы эшкә китеп өлгергәннәр. Хәмит ашап тормады, кесәсенә ипи белән шикәр салды да, җәя белән укларын алып, өйдән чыгып тайды. Ашыга-ашыга барганда, әллә каян Исмай калкып чыкты.

- Хәмит! Кая барасың? – дип сорады ул бик эшлекле кыяфәттә.

- Барган җир алда, күрмисеңмени?

Хәмит бик мәгънәле генә итеп кулындагы җәяне селкетеп куйды.

- Бүген барыбыз да тимер җыябыз бит.

- Җыйсагыз соң. Ә мин инде күптән җыеп куйдым... Аннан соң миндә ни эшең бар соң әле синең?

- Ничек булмасын. – Исмай зур соры күзләре белән текәлеп, Хәмиткә якынрак килеп басты. – Син бит безнең класс укучысы.

- Һе... Булса ни! Әллә мин зыян китерәмме сезгә? Ярар, синең белән сөйләшеп торырга артык вакытым юк, әләкләсәң әләклә.

Хәмит, эре генә атлап, түбән очка төшеп китте.

2

Хәмитнең әтисе Хәбир абзыйга көтмәгәндә бәла килде. Тракторчы егет Барый: “Син үзең каравылчы, үзең детальләрне урлатасың”, - дип бәйләнә башлады. Хәбир абзый бөтен җаны-тәне белән әрнеде. Төшке ашы аш булмады. Фатыйма апа да Хәбир абзыйдан ким кайгырмады. Бәладән очраклы бер хәл генә коткарды. Фатыйма апа бакчага чыккан иде, буразнада нәрсәгәдер абынды. Караса – тимерләр, трактор детальләре. Детальләрнең болай тиз генә табылуына алар икесе дә сөенделәр. Ләкин бу сөенечнең икенче ягы аларның күңелләрен әрнетте. Бу бит Хәмит эше. Трактор детальләрен аларның уллары урлаган. Юк, Хәмит детальләрне генә түгел, эти -әнисенең тынычлыгын да урлаган.

3

Камышлы күл буйларында күпме генә йөрмәсен, ялгышып та бер үрдәк күренмәде. Кәеф кырылып кайтып барганда,тагын Исмай очрады. Менә сиңа

кирәк булса, хәзер фәлән хәтле үрдәк атып кайттым дип класс алдында сөйләнеп тә булмый.

- Я, аучы, юкны бушка әйләндереп бетердеңме?

- Көлмә кешедән, авызың өшегән, - диде Хәмит, ачуы тәмам чыгып.

- Бүген күпме тимер җыйдык, син генә юк идең.

- Әллә мине җыймаган дип беләсеңме? Ышанмасаң, өйдә минем арбага төягәнне карап тор. Ике күзең дүрт булмасмы!..

Малайлар бакчага үттеләр. Хәмит, үз күзләренә үзе ышанмыйча, буразналар арасына карап катып калды. Тимерләрдән җилләр искән. Кем алган аның тимерләрен?! Исмайның "Кайда тимерләрең?" дип соравына каршы ул берничек тә җавап бирә алмады.

- Хәмит! Кил әле монда.

Хәмит бөтенләй югалып калды. Ул, нишләргә белмичә, башын аска иеп, кыяр-кыймас әтисе янына атлады.

Нәни хикәятләр

Китап искергән

Туксанынчы еллар уртасында акча миллионнар белән исәпләнә башлады. Укытучыларга хезмәт хакына төргәк-төргәк купюраларны банктан капчык белән алып кайта идек.

Шул заманда икенче сыйныфта укучы бала укытучысыннан сорый икән:

- Апа, нигә безнең китаптагы мәсьәләдә икмәк 16 тиен тора диелгән, ә кибеттә 500 сумга саталар?

- Безнең математика китабыбыз искергән, укучылар, - дигән апалары.

Кем кушты?

Мәктәпнең элекке директоры укытучыларның көндәлек дәрес планнарын тикшерергә һәм хаталар табарга ярата иде. Менә ул тиздән пенсиягә китәргә тиешле Камәрия апаның планын тикшерә икән.

- Педсоветта күпме мәртәбәләр әйтеп киләм: дәреснең мотивациясен кызыл фломастер белән әйләндереп алырга кирәк.

- Мин кызыл фломастер белән терәк төшенчәләрне әйләндергән идем шул.

- Кем кушты сезгә терәк төшенчәләрне кызыл белән әйләндерергә? Яшел белән әйләндерегез дип педсовет саен әйтәм ләбаса.

Образлы сөйләм

Алтмышынчы елларда Мулла Иле мәктәбендә директор булып эшләгән Гарифҗан абый Шәрифҗанов гадәттән тыш образлы тел белән сөйләргә ярата иде. Шулардай берсе: "Иптәшләр! Укучыларның дәфтәрләрен төн буена керфек какмыйча тикшерегез, бер генә хата да төзәтелмичә калмасын, дәфтәр сугышып канга баткан әтәч төсле булсын!"

Широка страна моя родная!

1950нче елның беренче августы. Мәктәптә педсовет бара. Татар теле укытучысы Мәрфуга апа бер сәгатьтән бирле утыз укытучы каршында башын иеп басып тора. Бер сәгатьтән бирле мәктәп директоры аны, укыту нәтиҗәләре түбән булган өчен, каты тәнкыйть утына тота. Җир ярылса, җир тишегенә кереп китәргә торган Мәрфуга апаның, ниһаять, түземлеге бетә, тиз генә барып, ишеккә тибеп җибәрә, ишек шар ачылып китә, шунда ул, директога карап, соңгы сүзен әйтә:

- Әллә Сез СССРда Мулла Илендә генә мәктәп бар дип уйлыйсызмы? Әллә СССРда бер татар теле генәме? Аннары, авыз тутырып: "Широка страна моя родная", - ди дә ишекне каты итеп шапылдатып ябып чыгып китә һәм шул китүдән мәктәпкә әйләнеп кайтмый.

Урта Азиягә китеп, төрекмән теле укыта һәм атказанган укытучы исемен ала.

Икетеллелекнең зыяны

1972нче елның февралендә, Мулла Иле мәктәбендә кичке мәктәптәге укытуның торышын тикшерү өчен, мәгариф бүлегеннән инспектор Фёдор Иванович Михеев килде. Бу - мәҗбүри урта белем бирүне тормышка ашыру чоры иде. 9, 10, 11нче классларның һәрберсендә 15-20шәр егет һәм кыз мәҗбүри укытыла. Дәресләр кичке җидедә башланып, алтынчы дәрес төн уртасында гына бетә иде.

Фёдор Иванович инде биш сәгать буе рәттән тарих укытучысының дәресләрендә утыра иде. Дәрес ахырына җиткәндә, укытучы укучыларга көтелмәгән бәхетле сүз әйтте:

- Укучылар, сез дә бик арыдыгыз, мин дә бик арыдым. Бүгенгә җитеп торыр. Алтынчы дәрес булмый, кайтып ял итәрсез. Сезнең дә, минем дә иртүк эшкә барасы бар.

Педсоветта Фёдор Иванович көтмәгәндә бу фактны фаш итте, аннары бөтен район күләмендә бичара укытучыны тәнкыйть утына тотты.

Укытучы моны гомергә оныта алмады, үкенеп, бик еш кына болай ди торган булды:

- Кем уйлаган Фёдор Ивановичны татарча беләдер дип. Икетеллелекнең миңа зыяны тиде.

Химик шагыйрь

1959нчы ел, март. Шагыйрь Әнвәр Давыдов безне, каләм тибрәтүче студентларны, Химиклар сараена халыкка шигырь укырга алып барды. Мин дә үземнең ике шигыремне укыдым. Сәхнә артына чыккач, шагыйрь, буыла-буыла шаркылдап көлеп:

- Ниһаять, татар поэзиясенә химик шагыйрь килде, - диде.

Минем шигырь болай тәмамлана иде:

Берсе анод, берсе катод булып,
Ут иреннәр бергә кушылыр.

Математик Хатип

Фермада терлекчеләр гәҗит карап утыралар. Депутатлыкка кандидатларның салым кереме турында язганнар. Быел пенсиягә китәсе Хатип үз фикерен әйтеп куя.

- Безнекенең миллион сум гына икән. Миңа бу керемгә ирешү өчен беләсеңме ничә ел эшләргә кирәк? Бер генә якшәмбене дә әрәм итмичә, тагын 60ел эшләргә кирәк.

Мине игелекле мөселман дип санавыгызны үтенәм

Хикәя

"Күрәсезме, сизәсезме,
без Колшәриф, Батырша,
Гайнан Вәисов кебек

корбаннарыбыз хакына
мәчетләр төзеп, җай гына
булса да алга барабыз."

Айдар Хәлим

1909 елның 15 гыйнварында, тышта буран улаган бер көндә, Толстой Гайнан Вәисовтан хат алды һәм шул көнне үк сиксән бер яшьлек бу карт аңа җавап та язып җибәрде: "Хөрмәтле туганым Гайнетдин Вәисов! Сезнең миңа килергә теләвегез турында хәбәр алып, мин бик шатландым. Сезнең турыда ишеткәннәремә караганда, безнең карашлар бертөрле булыр дип ышанам. Сезнең Аллаһыны һәм җирдәге кешене ничек аңлавыгыз турында фикерләрегезне төгәл беләсем килә. Сезне күрсәм, бик шат булырмын. Кайчан телисез, шунда килегез, мин беркая да китмим".

Гайнан Вәисов Ясная Полянага 1909 елның 11 февралендә — кояшлы, җылы бер көндә килде. Утыз сигез яшьлек бу мөлаем Казан татарын Толстой беренче күрүдә үк яратты. Пөхтә кыркылган кара сакаллы, озын мыеклы бу татарның ак йөзе шундый матур һәм тыныч иде. Алтын кысалы күзлек аша карап торган зур күзләрдә аның эчке тирән фикерләре чагыла.

Вәисов Толстой янында өч көн булды. Өч көн буе бөек язучы әлеге сөйкемле һәм акыллы мөселман кешесе белән дөньясын онытып фикер алышты. Гайнан үзе тыйнак кына, гади генә күренсә дә, оялчан түгел. Утырып сөйләшкәндә, бераз як-якка чайкала. Русча иркен, җиңел сөйләшә.

- Кадерле туганым, — диде Толстой елмаеп, — мин Сезне күрүемә бик шат, мин Сезне көттем. Мин Казанны, татарларны өзелеп яратам. Бабам да Казанда үз вакытында губернатор булып торган. Әтиемнең сеңлесе гомер буе Казанда яшәде. Яшь чагымда Казанда алты ел тордым. Казан университетында укыдым. Гарәп телен укырга да туры килде. Болгарга да бардым. Анда манарага да менеп карадым.

Гайнан Толстойны үзенең тормыш юлы белән таныштырды. Күренеп-күренеп киткән ап-ак тигез тешләре сөйләменә аерым бер ямь биреләр иде. Мулла Иле авылы турында да, әтисе Баһаветдин шагыйрь турында да сөйләде ул. Ә Толстойга барысы да кызык иде, таралып торган озын сакал-мыегын сыйпаштырып, йотылып тыңлады, аннары кисәк кенә әйтеп куйды: "Минем дә, Сезнең шикелле, Зөя елгасында көймәдә йөзгәнем булды. Көймәдән төшеп, Зөя каласын карап йөрүләрем әле дә истән чыкмый", — дип, бер тын уйланып торды, аннары сүзне кинәт дин мәсьәләләренә борды:

- Дин - кешелек мәдәниятенең иң югарысында һәм иң өстендә булган каймактыр. Мин бөтен гомеремне вә гакылымны Аллаһы юлында фида иттем. Мөселман өчен дә, христиан өчен дә Аллаһы бер. Мөселман белән христиан бер-берсен кыерсытмыйча, бер-берсенә изгелек кылып яшәргә тиешләр. Иманлы кеше үзен сөймәгән, үзен рәнҗеткән кешене яратырга тырышырга тиеш. Әгәр дә моны булдыра алса, аның шунда ук күңеле күтәрелеп, яктырып китәчәк. Үз-үзеңне төзәтә барып, һәр көн һәм һәр сәгать саен аз гына булса да яхшыра барырга тырышырга кирәк. Дөньядагы иң зур бәхет - кешеләргә изгелек кылу. Бүген эшли алырлык изге гамәлләрне иртәгә калдырма. Кеше үзенең кылырга теләгән изгелеген эшләп бетерәме-юкмы, үлем аны көтеп тормый. Үлем

беркемнең дә эшләп бетергәнен көтеп тормый. Кешенең эшләргә өлгергән гамәлләре аның язмышы була. Язмыш яхшы да, начар да була ала. Шуңа күрә дә кеше өчен дөньяда иң мөһиме – аның бүген кылган гамәле.

Толстой шкафының иң өске киштәсеннән яшел тышлы Коръәнне алды һәм, тиз генә кирәкле битен ачып, алда әйткән сүзләренә туры килә торган аятьләрне укырга тотынды, аннары тагын бер үк фикерне кат-кат тәкърарлады:

- Явызлыкка-усаллыкка бары миһербанлык, изгелек белән җавап бирергә кирәк. Берәү кемне дә булса рәнҗетсә, ул шуның белән бөтен явызлыкның тамыры булган нәфрәт хисен кабыза. Явызлыкка каршы явызлык эшләү нәфрәт хисен көчәйтә генә.

Бераздан сүз дин галимнәре, муллалар һәм поплар турында китте.

- Ислам мине көннән-көн үзенә тарта бара. Мин чиркәүгә йөрмим, чөнки поплар саф динне боза. Сафлыкны мин Коръәннән табам.

Гайнан шунда йөрәгендә йөрткән иң олы максатын ачып салды:

—Кызганычка каршы, безнең бик күп муллалар Коръән кушканча яшәми. Без Исламны сафландыру, аны һәртөрле бозулардан саклап калу өчен көрәшәбез. Коръәнне төрлечә аңлатуларга юл куелмаска тиеш. Максатыбыз - гадел һәм гүзәл җәмгыять төзү.

Толстойның бөтен йөзе яктырып китте, ул, иң кирәкле нәрсәсен тапкан кешедәй сөенеп, шкафыннан хәдисләр китабын алды һәм һәр сүзенә басым ясыйясый укып күрсәтте: "Икейөзле галимнәр ислам нигезен какшаталар, хакыйкать юлын югалталар, алдашалар".

- Нинди әйбәт әйтелгән! — диде Толстой, балаларча шатланып. Аның соры күзләре эчкерсез елмая иде.

Толстойның бу халәте Гайнанны чиксез сөендерде.

—Коръән ул - кешеләр өчен юл күрсәткеч,— диде Гайнан.

—Дөрес әйтәсез, — дип куәтләде Толстой, — мин Мөхәммәт пәйгамбәрнең сүзләреннән үземә файдалы байтак фикер таптым. Аллаһы Тәгалә барлык милләтләргә дә бертөрле карый, бар милләтләргә дә аның кануны бер. Бар милләтләр дә үзара туганнардай яшәргә тиеш. Мин ышанам: киләчәктә шулай булыр да. Аллаһыга мәхәббәт, аермыйча бөтен кешегә мәхәббәт - менә төп кануны шушы.

Өч көн сизелмичә дә үтеп китте. Сардарның (Сардар - Вәисовның псевдонимы, гарәп телендә юлбашчы дигән мәгънәне бирә) Казанга китәр вакыты килеп җитте. Толстой аны: "Колач җәегез, үсегез, чәчәк атыгыз, чын күңелдән шуны телим", — дип озатып калды.

Сардар Казанга кайткач, карагруһчылар аңа этләрдәй ташландылар, ул төзегән Татар Академиясен туздырырга керештеләр. Бик авыр көннәрдә шәфкать иясе Толстойдан хат килеп төште: "Кадерле туганым Вәисов! Сезнең нинди авыр халәттә яшәвегез мине борчуга салды. Аллаһы Тәгалә һәм Сезнең динегез авыр хәлегезне җиңеп чыгарга ярдәм итсен. Миңа хат языгыз. Сезгә берәр ярдәм күрсәтә алмаммы, күрсәтә алсам, шат булыр идем. Сезне яратучы туганыгыз".

Вәисов Толстойга ярдәм сорап хат язды. Озак көттермичә, бөек язучыдан өч мең сум акча, бераздан хаты килеп төште.

Лəкин Гайнан Толстойга чиксез рəхмəтлəрен əйтə алмады: 1910 елның ноябрендə бөтен Россияне "Толстой вафат" дигəн хəбəр тетрəтте. Мөбарəк тəсбих өзелде...

...Күп тə үтмəде, бөек шəфкать иясеннəн мəхрүм калган Сəрдарны Себергə сөргенгə алып киттелəр.

Толстойның архивыннан мондый юлны да таптылар: "Мине игелекле мөселман итеп санавыгызны үтенəм".

2005

Бу кырлар, үзəннəрдə минем...

Бу кырларда, бу үзəннəрдə минем
Сукмакларым иртə салынган.
С.Хəким.

Безнең авыл тирəсендə дə тарихи һəм истəлекле урыннар байтак ул. Шуларның икесе турында хəзер сезгə дə сөйлəп үтəргə телим. Беренчесе—Кыр коесы. Безнең авылның көньяк кырлары диңгез кебек əллə кайрарга кадəр җəйрəп ята. Тип-тигез, ни бер ерым, ни бер калкулык, ни бер куаклык юк. Бу кырларда ни чəчсəң дə каерылып үсə. Менə шул кырлар уртасында урнашкан ул безнең Кыр коесы. Əйлəнəсе илле адымнар булган бу галəмəт зур чокыр шундый тирəн, беренче кат күргəн кеше шүрлəп, куркып карап тора. Бу əкияти зур "казанның яртысында су җəй уртасында да мөлдерəп тора. Суга төшəр өчен, баскычлар да бар. Бу Кыр коесын моннан өч йөз ел элек казыганнар, дилəр. Урак өстендə авылга кайтып тормаганнар: шул судан чəй кайнатканнар, ашарга пешергəннəр, юынганнар, атларын эчергəннəр; əйлəнəдəге чирəмлектə ятып ял иткəннəр, чатырлар корганнар. Əйе, минем бик ерактагы бабамны да хəтерли бу кое. Əле хəзер дə ул бик яхшы сакланган. Без, 41нче ел балалары, аның тирəсеннəн, "уфалла" (арба) белəн барып, үлəн җыя идек, арыгач, аның төбенə төшеп, кəпəчкə чумырып алып, салкын суын эчə идек. Бу кое белəн бəйлəнешле истəлеклəрем күп минем.

1946 елның июль ахыры иде. Илдə коточкыч ачлык. Без дə кычыткан ашыйбыз, əни Кəвəлдəн "трахмал" (крахмал) ташып тора. Ул колхозда Торна сазында торф чыгаручы булып эшли. Беркөнне əби мине əнигə ашарга илтергə җибəрде. Кайтканда, юлым арыш кырына барып керде. Арыш өлгергəн! Шундый тəмле башак исе борынны кытыклый. Учка алып уа-уа туйганчы ашадым. Аннары чалбарымның ике кесəсен дə тутырдым. Кинəт юлда тарантас күренде. Мин юлдан бар көчемə кирегə йөгердем. Ат та минем арттан чаба. Əле уңга, əле сулга буйлыйм. Ат дугасы күмелерлек куе арышлар эченə кереп киттем. Əллə ничə кат сөрлегеп егылдым, һəм... Кыр коесына килеп чыктым. Тиз генə аска тəгəрəдем дə су читендəге таллыкка постым. Йөрəк сикереп чыгарлык булып дөп-дөп тибə. Килүче булмады. Кичкə таба кайтырга чыктым. Лəкин авылга җитəрəк, мине тарантас каптырды. Ике кеше, урталарына утыртып, миннəн "допрос" алдылар. Колхоз келəтенə кереп, бер хатынның яулыгына ике кесəмне дə бушаттырып үлчəделəр: 200 грамм килде. Мин елый-елый шешенеп беттем. Мине өйгə алып кайттылар. Əни əле эштə иде. Өйдə əби генə. Əби мине коткарды, ул тегелəргə хак сүзне күзлəренə бəреп əйтте:

-Сабый бала белән шулай йөргән өчен, Ходай тотар үзегезне! Өч улым сугышта үлде минем. Әйдә, хөкем итегез. Минем яклаучы беркемем дә юк.

Алар киттеләр. Миңа бик кыен иде. Җитмәсә, шул ике кешенең берсе — мәктәп директоры икән. Беренче сентябрь иртәсендә мин беренче класска укырга шулкадәр куркып бардым. Бәхеткә каршы, минем караклык турында беркем дә бернәрсә дә әйтмәде.

Хәзер инде алда телгә алынган Торна сазы турында. Әнигә ияреп, мин анда бик кечкенәдән үк барып йөри башладым. Озынлыгы бер чакрымга сузылган, киңлеге 200 метрдан артык булган бу зур сазлык киртләчләнеп әллә кая аска - түбәнгә төшеп китә. Әнә шул җәһәннәм чокырында иллеләп хатын-кыз иртәдән кичкә кадәр каторга хезмәтендә газап чигә. Бер тиенсезгә, ягъни "труддин"га (хезмәт көненә). Лычкылдап торган торфны, көрәккә аяклары белән басып, зур дүртпочмаклык итеп кисәләр, бер катлы чеп-чи кәсне носилкага күтәреп салып, такталар өстенә саркытырга китереп салалар. Саркыганнарын тачкаларга салып югарыга — сазның ике ягындагы үрләргә этеп менгезәләр. Аннары кибәр өчен пирамидалар итеп өяләр. Җәй буена йөзләп пирамида тезелеп китә. Хатын-кызлар авыр хезмәтләрен мәзәк белән җиңеләйтергә тырышалар иде. Ялга туктагач, миннән шигырь сөйләтәләр һәм тып-тын калып тыңлыйлар. Мин: "Коммунизм. Әхмәт Исхак сүзләре" дим дә сөйләп китәм:

Без җитәрбез шундый елларга,
Ерак түгел инде моңарга,
Кешелекнең бәхете кояшы -
Коммунизм - җәеп колачын
Нурын сибәр бөтен дөньяга.

Фатыйма апа бик җитди генә әйтә шунда:

- Хатыннар, әнә теге тау башына менеп карагыз әле: ул коммунизм килеп җитмиме икән.

Зәйнәп апа да оста:

-Кайсы яктан килә икән ул?

Бу Торна сазы үзендә әллә нинди серләр яшергән. Калын торф катламы эченнән әледән-әле юан-юан имәннәр килеп чыга. Шул имәннәр янында туңмай салынган кувшиннар да табыла. Шунысы гаҗәп: май бер дә бозылмаган. Торфка күмелеп ятканга күрә. Хатыннарның бригадиры Сафиулла абзый сөйли торган иде: борынгы заманнарда безнең авылның бөтен ягында имән урманы үскән. Петр патша заманында аларны кискәннәр, атлар белән тарттырып, Зөягә ташыганнар, Зөядән Иделгә агызганнар. Аннары алардан Казан янында кораблар ясаганнар. Теге майлар урман кисүчеләрдән калган икән, имәннәр шул заманнарда бу сазлыкка төшеп күмелеп калганнар.

1954нче елда Торна сазында торф белән эшли торган электр станциясе корылды. Ләкин аңа озак эшләргә насыйп булмады: 1957нче елның язында Куйбышев ГЭСы сафка басты һәм безнекенең кирәге калмады. Торф чыгару да бетте, колхозлар торфны ашлама урынына кырларга ташыдылар, бик тирәнәйде Торна сазы. Торна сазының суы бер ягыннан ерылган канау буенча Зөягә таба ага торган иде. Аннары ул канауны буып куйдылар да Торна сазын мөлдерәмә күл иттеләр. Шул күлгә юан-юан торбалар куеп, иксез-чиксез кырларны сугардылар.

Электр станциясе бикалары да әрәмгә китмәде: нәкъ саз янындагы үрдә бетмәс-төкәнмәс кызыл балчык катламы ята икән — кирпеч заводы ачып җибәрделәр. Мелиорация чоры тәмамлангач, күлдә балык үрчетә башладылар.

Торна сазы белән бәйләнешле истәлекләрем күп минем. Берсен сөйләп тә бирим.

Дүртенче сыйныфта укыганда (1950нче елда), класс җитәкчебез Фәимә апа «Торф барлыкка килү» дигән темага табигатьтән ачык дәрес үткәрде. Минем бөтен гомерем ачык дәресләр күреп узды, үзем дә бик күп күрсәттем. Ләкин менә бу ачык дәресне мәңге онытасым юк. Ул дәрескә без әллә ничә атна әзерләндек. Апабыз Торна сазына экскурсиягә дә алып барды. Экскурсиядә күргәннәрне ачык дәрестә Тәлгатькә сөйләргә кушты. Без Тәлгать белән икебез дә бер партада утырабыз. Аның этисе дә, минем эти дә сугышта һәлак булган. Икебезнең дә әниләр Торна сазында эшли. Менә килеп тә җитте ул ачык дәрес көне. Тәлгатьне әнисе ачык ачык дәрескә әзерләп җибәргән: атасы күлмәген кечерәйтеп тегеп биргән, кайчы белән чәчен дә кыркыган. Менә шул чәчтән китте барысы да: малайлар көләргә тотынды аның чәченнән: "Кыркыган сарык башы" дип, күзен ачырмыйлар. Тәлгать бүреген киеп куйды, аннары, бөтенләй басып, колакчаларын да бәйләде. Апабыз күпме генә ялынса да, башыннан салмады. Мин шунда әйттем апага: "Апа, хәзер безгә кайтып, чәчен матурлатып алабыз, бездә этинең безопасные бар". Өйдә әни дә, әби дә юк иде. Әйбәтләп сабын күбеге ышкыдым да тотындым Тәлгатьнең башын кырырга. Ләкин этидән калган лезвие бик искергән иде шул, алак-йолак итеп кенә ала. Җитмәсә, тегеннән дә, моннан да канап-канап чыга. Мескен Тәлгать елап-елап та җибәрә. Шулай да башны кырып бетердем, ләкин кеше карарлык кына булмады. Без барып керүгә, биш минуттан ачык дәрес башланып та китте. Без, 35 укучы, аягурә басып, 35 укытучыны каршыладык. Ләкин утырырга кушучы булмады, гел баскан хәлдә торабыз. Тәлгать бүреген басып кигән килеш тора иде (этисе бүреге булганга, кашына ук төшкән). Апабыз аңа, ягымлы гына итеп: "Тәлгать, акыллым, сал бүрегеңне", - дисә дә, дустым тыңламады. Шуннан соң директор эшкә тотынды. Ул, гаять зур корсагын Тәлгать партасына терәп, котчыкмалы катгый итеп үкереп җибәрде:

- Сал, диләр сиңа карга оясын, дуңгыз.

Тәлгать башын бөкте, ләкин салмады. Директор бүрегенә үрелүгә, ике кулы белән колакчаларын тотып өлгерде.

- Әле син шулаймы?! Хәзер мин сине...

Тәлгать, кинәт кенә директордан ычкынып, класс алдына ыргылды, аннары күз иярмәс тизлек белән ишеккә томырылды.

- Тотыгыз, Сабитов! – дип боерды директор фронтовик укытучыга.

Без мәктәп яныннан карап тордык: Сабитов абый кырга таба йөгереп киткән Тәлгать артыннан озак чабып барды, ләкин тота алмыйча кире килде.

Ачык дәрес Тәлгатьтән башка гына үтте. Торна сазына ясаган экскурсия турында Тәлгать урынына миңа сөйләргә туры килде. Апабыз алга "торф ясалу" дигән рәсем-схема элеп куйган иде. Ул аны бик матур итеп үзе ясаган иде. Менә шул күрсәтмәлек әле дә минем күз алдымда тора. Дәресләр беткәч, мин Тәлгатьләргә киттем. Тәлгать

өенә кайтмаган. Өйгә класс җитәкчебез дә килгән. Әнисе дә, апабыз да кара кайгыга батып утыралар иде.

Мин тизрәк Тәлгатьне эзләргә киттем. Туп-туры Кыр коесына бардым. Әлбәттә, мин Тәлгатьне шунда таптым, кеше килгәнлекне ишетеп, ул да минем шикелле шул ук таллыкка поскан иде.

Без исән-сау кайтып кергәч, әнисе дә, апабыз да бик сөенделәр, мин гаепне үз өстемә алдым, гафу үтендем.

Иенче көнне Тәлгатьне мәктәпкә "конвой" белән алып килделәр.

2006

Гомерлек юксыну

Мин әтиемне күреп хәтерләмим: мин туып тугыз ай үткәч тә, ул 1939нчы елның июлендә армиягә алынган. Менә рәсеме: 12нче октябрь, 1939нчы ел. Чиләбе шәһәре. Әти озынча шинель кигән, билен каеш белән кысып буган. Башында хәрби фуражка. Прохоров дигән рус егете белән басып төшкәннәр.

Тагын бер рәсем: 25нче июнь, 1940нчы ел. Чиләбе шәһәре. Әти ялгызы гына утырып төшкән. Сержант.

Менә монысын Белоруссиягә күчерелгәч төшеп җибәргән: 10нчы март, 1941нче ел. "Истәлек өчен туган илгә Белоруссиядән җибәрәм. Дүртебез дә командирлар булып эшлибез, 1) уңда басып тора Тәтеш районы егете Закиров Исмәгыйль, 2) Оленов – рус егете, 3) сулда аста утыра Алабуга районы егете укытучы Сәлимҗанов Габдулла. Сагынганда алып карарсыз. Арада мине аеруча матур төшкән дип әйтәләр." әти гимнастёркадан, каешында йолдыз, иңбашы аркылы кыр сумкасы ремене. Якасында лейтенант билгеләре. Взвод командиры, Гродно шәһәрендә.

Менә әтинең соңгы рәсеме: 6нчы апрель, 1941нче ел. Әти үзе генә басып төшкән. Күкрәгендә кызыл йолдызлы значоклар.

Бусы соңгы хаты. "...Безнең чстьны Гродно шәһәреннән Польша чигенә күчерделәр. Үзегез беләсез, Польша фашистлар кулында. Бу – күңелдә җитди борчылу тудыра. Чикнең теге ягында барысы да күренеп тора.Көзләр җиткәч, кайтам инде... Взвод командиры булып хезмәт итәм... Равилне бик сагындым. 20нче июнь, 1941нче ел". Шул көннән бирле – билгесезлек, шул көннән бирле - гомерлек көтү, гомерлек юксыну, гомерлек күрешергә өмет, берәр хәбәр белергә теләү.

Әтинең бертуган абыйсы Җамалетдин Сәйфетдинов – катлаулы язмышлар кешесе. 1930нчы елда 18 яшендә авыл советы рәисе, колхозлаштыру елларының барлык авырлыкларын күкрәге белән алдан ерып бара. Бер генә хуҗалыкны да Себергә җибәрмәгән өчен, үзе утырып чыга. Авылда атаклы җырчы була. 1934нче елда Кара диңгез флотында су асты көймәсендә хезмәт итә. Армиядән кайткач, Казан университетында укый һәм Тәтеш районына судья итеп җибәрелә. Сугыш елларында үзе теләп фронтка китә. Капитан, рота командиры була. Менә аның 1944нче елның 3нче гыйнварында фронттан язган хаты. "...Энем Гарәфетдинне озак эзләттердем. Бернинди хәбәр таба алмадым. Әгәр мин дә һәлак булсам, безнең нәсел һәм нигез иясе булып Равил кала. Аны лаеклы итеп тәрбияләргә тырышыгыз..." Җамалетдин абыйның соңгы хаты. Хат-открытка. Тышкы ягында кара фашистка штык кадаган кызыл сугышчы рәсеме.

Хат кыска, һәр хәреф газап белән теркәлгән:“...Носилкада яткан килеш язам. Күкрәгем авыр яраланды. Авыр, авыр, авыр. Хуш булыгыз. 1944нче ел, 3нче сентябрь”.

Менә бусы – коточкыч документ - әбиемә килгән хәбәр(извещение): “Сезнең улыгыз рота командиры Сәйфетдинов Җамалетдин Сәйфетдинович Ватан өчен сугышта батырлык һәм ирлек күрсәтеп, хәрби антына турылыклы булып, 1944нче елның 3нче сентябрендә авыр яраланды һәм үлде. Псков өлкәсе, Кунин районы, Пески авылы зиратында күмелде.”.

Безнең гаилә альбомында тагын бер матур егет рәсеме бар: ул – Җамалетдин белән Гарәфетдиннең өлкән бертуган абыйлары – Хәйретдин Сәйфетдинов. 1898нче елда туган. 1916нчы елда герман сугышына алынган. Фронттан хатларын шигырь белән язган:

Германия атлары,
Маңгаенда чуклары.
Сагынганда килеп торсын
Безгә сәлам хатлары.
Ниләр күрми баш монда,
Атлар үлә ташкында.
Яшь гомерләр зая үтә
Карпат тавы астында.

Хәйретдин абый, герман фронтыннан әйләнеп кайткач, 1918нче елның җәендә Казанга аклар һөҗүме вакытында тагын фронтка – кызыллар гаскәренә алына. Зөя каласында каты бәрелешләр вакытында һәлак була һәм авылыбыз зиратына алып кайтып күмелә.

Бер улын гражданнар сугышында, икесен Бөек Ватан сугышында югалткан сөекеле әбием туксан яшенә чаклы алар өчен кайнар яшь түкте, әтине көн саен кайта-кайта дип көтә-көтә, гомерлек ышанычын мәңгелеккә үзе белән бергә каберенә алып китте.

Минем әни, авылдагы барлык хатын-кызлар кебек үк, бер караңгыдан икенче караңгыга кадәр колхозда эшләде, мин, дәһшәтле еллардагы 3-6 яшьлек малай, ул чакларда әнине өйдә сирәк күрә идем. Әни әтинең кайчан да бер кайтырына ышана иде. Бик яшьләй чәчләренә чал иңде.Үзе дә, сугышта һәлак булган солдат кебек, һич көтмәгәндә, майның бик матур көләч көнендә йорт алдындагы чирәмлектә казлар караганда, кинәт йөрәген тотып, минутлар эчендә бу дөньядан китеп барды.

Бәйрәмнәрнең иллесе дә истә,
Иллесе дә яна бәгырьдә.
Мәңгелек ут урамнарда түгел,
Бәгырьләрдә яна, бәгырьдә.
Бу сагышны һаман җиңеп булмый,
Үзем белән бара кабергә.
Бик еш кайтып киләм кырык бишкә:
Клуб яны, майның тугызы.
Мин бер алты яшьлек кара малай
Тыңлап торам колак торгызып.

Җиңдек! – диләр, ура кычкыралар.
Кемдер мине чөя һавага,
Җиргә төшкәч, һавадагы шатлык
Кара сагыш булды яңадан.
Сугышларның кара сагышыннан
Телгәләнгән минем йөрәгем.
Ул этине миңа күрсәтмәде
Һәм әнинең йотты терәген.
Әтиләрне саклап йөрәкләрдә,
Мәңге сагынып, мәңге юксынып,
Без, малайлар, бик тиз ирләр булдык,
Кечкенәдән зурлар күк янып.
Без, малайлар, һич тә зарланмадык
Икмәк-бәрәңгесез калганда,
Үгез җигеп җирне сукаладык
Унөч яшьтән кырда сабанда.
Авыр булды, ләкин кайгыларны
Йөрәкләргә яшереп елмайдык.
Чәчләр юкка иртә агармады,
Юкка иртә олыгаймадык.
Йөрәкләрне меңгә телгәләде,
Бигрәк авыр килде замана.
Без, малайлар, бәгырендә менә
Ярты гасыр сәер ут яна.
Яна, дөрли, әрни, өзгәләнә,
Күмер кебек көйри бу йөрәк.
Һәйкәлләргә карап кына тынмый,
Торган саен яна көчлерәк.

Сугыш китергән мәхрүмлекләр ягыннан без хатыным белән икебез дә пар килгәнбез: аның да этисе 1942нче елның 9нчы декабрендә Сталинградта һәлак булган. Безнең өч улыбыз, өч оныгыбыз бар. Алар үзләренең бабаларын яхшы белергә тиеш. Тамырлар нык булсын. Җиңүнең 50 еллыгын зурлап үткәрүнең асыл мәгънәсе дә шунда. Безнең авыл уртасында һәйкәл бар. Анда яу кырыннан кайтмый калган 286 авылдашыбызның исемнәре чокып язылган.

Сез, Гитлерны җирдән дөмектергән
Батыр солдатларның оныклары,
Әй карагыз, ничек нурлы балкый
Ямьле Татарстан офыклары!
Бик еракта калган зур Җиңүнең
Яшәгез сез белеп кадерләрен.
Онытмагыз, бөтен Европада
Сезнең бабаларның каберләре.
Каберләрсез Җиңү була алмый,
Сез бит – шул Җиңүнең чәчәкләре.
Сезнең күкрәкләрдә дөрләп типсен

Җәлил, Газинурлар йөрәкләре.
Фашист юк итәргә булган җирдән
Арысландай безнең татарларны.
Ә татарлар, яуда ирек даулап,
Баскыннарны ничек ботарлады.
Җиңү үлми, бара гасырларга,
Хак эшебез тантанасы булып.
Фашизм баш калкытмасмы тагын?
Сез яшәгез шуннан сабак алып.
Сез, Гитлерны җирдән дөмектергән
Батыр солдатларның оныклары,
Нык саклагыз туган җиребезне
Балкып торсын тыныч офыклары.

1995

Олуг шагыйрь турында истәлекләрем

1956 елның октябрендә Казанның Тукай клубында сөекле шагыйребез Хәсән Туфан белән очрашу кичәсе булды. Мин дә, университетның беренче курсында укучы 18 яшьлек егет, шыгрым тулы залга керә алдым. Сәхнәгә ап-ак озын куе чәчле, гаять мөлаем какча йөзле, мәһабәт гәүдәле шагыйрь чыгып баскач, алкышлар башланып, тиз генә тынмады. Күзләрдә яшь иде. Унтугыз ел буе тоткынлыкта интеккән шагыйрь, ниһаять, азат ителеп, әле күптән түгел генә Казанга кайтып төшкән. Дуслары аны матур итеп киендергәннәр. Сәхнәдә Туфан чәчәк бәйләмнәре арасында калды. Йөзе генә күренеп тора. Шагыйрь үзенә генә хас сузынкы, моңлы бер көй белән бик күп шигырьләрен укыды. Бу төнне мин йокысыз үткәрдем. Нинди илаһи кешебез бар икән безнең!

1960 елның мартында, Казандагы 89 нчы татар мәктәбендә педпрактика үткәндә, Хәсән Туфан белән очрашу кичәсе үткәрдек. Әдәбият укытучысы Фатыйма апа Җәләлиева (ул минем туган авылым Мулла Илендә сугыш елларында укытты) бик тәэсирле итеп сөйләгәч, миннән Х.Туфанга багышланган шигыремне укыттырды. Туфан, миңа таба янтая төшеп, бик игътибар белән тыңлап утырды, аннары ягымлы гына елмаеп рәхмәт әйтте.

1964 елның декабрендә безнең Мулла Иленә бер төркем язучылар килде: Хәсән Туфан, Идрис Туктар, Габдрахман Минский, Нәби Дәүли, Мәрзыя Фәйзуллина, Роберт Әхмәт-җанов. Аларны станциядән атлар белән барып алдык. Минем чанага Хәсән Туфан үзе туры килде. Ул бик килешле коңгырт пальтодан һәм затлы бүректән иде. Без юл буе сөйләшеп кайттык.

-Мин сезне, егет, кайдадыр бер күргән идем шикелле.

-Сезгә үзегезнең укучыларыгызны танып бетерү мөмкин түгел, Туфан абый. Шулай да берзаман мин сезнең алда бер шигырь укыган идем.

- Казандагы татар мәктәбендәме? Кытай яшьләре дә килгән иде. Истә ул шигырь. Мине боз каплаган елга белән чагыштырган идегез... Язасызмы соң хәзер дә?

-Язгалыйм. Кайчак басылып та чыккалый.

-Гафу итегез, фамилиягезне белмим.

Мин фамилиямне әйткәч, Туфан мине шаккаттырды:

-Сезне бит мин укып барам.

Шунда шагыйрь минем "Күл буенда" дигән шигыремнән ике строфаны яттан укып та биргәч, мин тәмам югалып калдым.

-Сезгә язарга кирәк, Равил.

Туфан, илһамланып һәм җилкенеп, колхоз фермасында эшләүчеләр арасында йөрде. Авылыбыз клубы сәхнәсендә мине үзе белән янәшә утыртты. Клубка халык сыймый иде. Салкын декабрь булса да, ишекләрне ачып куеп, урам ягыннан да тыңлап тордылар. Х.Туфан бик күп укыды. Сөенеп, рухланып. Үзе дә халыкны сихерләде, үзе дә сихерләнде.

1980 елның октябрендә, мин Казанда мәктәп директорлары курсларында укыган чагымда, Аксубай районы Иске Кармәт мәктәбе директоры белән очраштым. Япь-яшь кенә үзе. Туфан туып-үскән авылдан! Бер бүлмәдә яшәп ятабыз. Ул безнең Зеленодол горкомының беренче секретаре иптәш Габдуллинның кияве булып чыкты. Аның эш җайлы: Казанда эткәсе "Волга"сында гына җилдерә. Ул миннән Туфан янына алып баруымны үтенде. Телефон аша шалтыраткач, Туфан бик сөенеп риза булды. Төрле-төрле чәчәкләр (Туфан чәчәкләргә гашыйк), күчтәнәчләр алып, Туфан янына киттек. Шагыйрь Вишневский урамындагы бер матур йортта яши. Шагыйрь урамда йорт каршында басып тора. Өстендә җиңел ап-ак куртка. Көзге һавада ак йөзенә җиңелчә кызыллык йөгергән. Янында бик мөлаем бер апа да (ул шагыйрьне карап, тәрбияләп торган туган тиешле кешесе) бар. Алар безне шулхәтле җылы каршыладылар. Кердек. Туфан, чишенеп, ап-ак күлмәктән генә калды. Эш бүлмәсенә уздык. Өстәлдә яшел кара белән язылган битләр.

- Равил, сез нигә миңа бер дә шигырьләрегезне күрсәткәнегез юк. Язасыздыр әле? Күрсәтегез.

Апа тыңлап тора.

- Туфан абыегыз яшьләрдән туймады. Көне-төне яшьләрнең кульязмаларын укый. Үзен кызганып та куям. Арыйсың бит дим. Юк, һаман үзенеке.

Туфан изге кешеләргә генә хас бер сафлык белән рәхәтләнеп елмаеп куя.

Хәсән Туфан әлеге авылдашы белән гаять тә мавыкты. Туган авылындагы әллә нәрсәләр турында сорашып бетерде. Өстәлдәге язулар автобиографик хикәяләр булып чыкты. Ул алар-ның ике битен укып та күрсәтте. Чын мишәрчәләп кенә туганнарча гапләштеләр. Шагыйрь чын күңеленнән, автограф язып, ике-томлыгын бүләк итте (алар күптән басылган һәм хәзер сирәк китаплар булса да). Бик тәмләп күчтәнәчләр белән чәй эчтек, озак итеп сөйләшеп утырдык.

-Сезгә, Равил, мөгаллимлек эшендә җиңеллекләр телим. Бик авыр хезмәт бит.

Яшь директор мәктәптә Туфанның музеен ачарга вәгъдә бирде. Чыннан да, ул сүзендә торды, шуннан соң ярты ел да узмады бугай, газетада Иске Кармәттә Туфан музее ачылды дигән хәбәр басылып чыкты. (Ә быел музей республика күләмендә зурайтылып ачылды).

Туфан үз музеен күрә алмады. 1981 елның чәчәкле җәендә, 10 июньдә, Туфан вафат дигән хәбәр бәгырьләрне чәнчеп үтте.

2000